

G l a v a X I V

NA SREMSKOM FRONTU

(20. 10. 1944—3. 4. 1945)

1. OBOSTRANI ZNAČAJ SREMSKOG FRONTA I USLOVI RATOVANJA

Sremskom frontu, od njegovog postojanja, neprijatelj je pridavao izvanredan značaj. To se može objasniti činjenicom što je Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije, oslobođenjem Beograda i velikog dijela Srbije, dovela u težak položaj znatne snage njemačke Grupe armija »E«, koje su se povlačile iz Grčke preko Makedonije, Kosova, zapadnih dijelova Srbije i Crne Gore i bile prisiljene da se sa ovih teritorija probijaju i povlače mnogo težim i dužim komunikacijskim pravcima u zahvatu rijeka Ibra, Lima, Zapadne Morave, Drine i Bosne, pri čemu su trpjele velike gubitke od naših jedinica. Zadatak neprijateljske odbrane u Sremu ispoljavao se najviše u tome da tim odstupajućim snagama obezbijedi izvlačenje kroz Bosnu na teritoriju sjeverno od Save.

Zbog takvog značaja sremskog fronta, Nijemci su se uporno borili za svaki metar sremske ravnice, a istovremeno, radi odbrane šireg područja Vinkovaca, sistematski su izgrađivali i utvrđivali svoju glavnu odbrambenu zonu sa prednjim krajem na liniji sèla Sotin—Grabovo—Berak—Orolik—Otok. Ovdje se njihova odbrana oslanjala na pogodno močvarno zemljište i na rijeke Dunav i Bosut. Močvarni predio Bosutskih šuma južno od s. Lipovac do Save nije bio posjednut, već samo osmatran, a izlazi iz tog šumskog pojasa kontrolisani su posadama iz sèla Vrbanja, Soljani i Strašinci.

Do ove glavne odbrambene zone, koja se po naređenju komandanta Jugoistoka Fon Vajksa počela da izgrađuje još prije oslobođenja Beograda, Nijemci su u Sremu, na prostoru između Rume i Tovarnika, izgradili još šest uzastopnih linija odbrane. Ukupna dubina svih sedam linija odbrane iznosila je oko 100 km.

U dobro organizovanoj odbrani važnijih pravaca i velikih sremskih naselja Nijemci su se obilato koristili minskim poljima. Oni su protivpješadijske mine postavljali na stabljike kukuruza i po niskom drveću, ukopavali ih po šumarcima, na teže osmatranom i slabije branjenom zemljištu i ispred svoje odbrane. Postavljali su i protivtenkovske mine i kopali protivtenkovske rovove za odbranu svojih utvrđenih zona. Treba

istaći da su minska polja u odbrani utvrđenih zona bila značajan element njemačke odbrane i zbog toga što 1. proleterski korpus, u toku svog nastupanja kroz Srem i u borbama za proboj utvrđene njemačke zone na liniji Sotin—Orolik (početkom decembra 1944) i, kasnije, u borbama kod s. Otok, nije imao dovoljno inženjerskih jedinica i tehničkih sredstava za pronalaženje mina, a postojeće minerske jedinice nisu bile dovoljno obučene. Zato su u tim borbama naše jedinice imale osjetne gubitke od neprijateljskih mina. Podsjećam na činjenicu da smo poslije oslobođenja Srema i još dugo poslije rata čistili ovaj kraj od neprijateljskih minskih polja.

U odbrambenim borbama u Sremu Nijemci su do maksimuma koristili svoje bogato iskustvo stečeno u mnogim borbama u ravnici u drugom svjetskom ratu. Pored veoma dobro izgrađene pozicione odbrane sa neprekidnim rovovima, saobraćajnicama, osmatračnicama, drveno-zemljanim bunkerima, mitraljeskim gnijezdima itd. sa preciznom organizacijom sistema vatre, oni su najugroženije sektore odbrane ojačavali novim jedinicama i do kraja ostali uporni u odbrani područja Brčko—Vinkovci—Vukovar.

Za Narodnooslobodilačku vojsku i, kasnije Jugoslovensku armiju borbe u Sremu imale su, takođe, vanredan značaj. Poslije oslobođenja Beograda nastavljena su ofanzivna dejstva kroz Srem da bi se u Beogradu obezbijedili normalni uslovi za rad naših najviših organa vlasti, političkih organizacija, Vrhovnog štaba i konsolidovale prilike na slobodnoj teritoriji. Drugi važan zadatak bio je da se narod Srema što prije oslobodi od okupatora. Oba ta zadatka su uspješno izvršena. Već početkom decembra, za mjesec i po dana borbi, 1. proleterski korpus je oslobodio Srem i otpočeo borbe za proboj neprijateljske utvrđene odbrane na liniji Sotin—Orolik—Otok.

Borci 1. proleterskog korpusa nose iz Srema najljepše uspomene. Sve je nas zadivila vanredna aktivnost naroda Srema i njegova opredjeljenost za narodnooslobodilačku borbu i narodnu revoluciju — njegovo učešće u oružanim jedinicama, u organima narodne vlasti i u radu Narodnooslobodilačkog fronta, Antifašističkog fronta žena i Ujedinjenog saveza antifašističke omladine. U Sremu je parola: »Svi na front — sve za front« godinama bila stvarnost, smisao i sadržaj života i aktivnosti naroda.

Borci 1. proleterskog korpusa, odnosno 1. armije, koja je obrazovana od jedinica tog korpusa 1. januara 1945. godine, dočekivani su od naroda Srema kao da su njihovi sinovi, njihove sestre i braća.

Prva armija provela je u Sremu gotovo punih šest mjeseci. Za sve vrijeme narod nam je u svemu pomagao: u smještaju i njezi ranjenih boraca, u ishrani i odjeći, u prevozu borbenih potreba, u kovanju rovova, u opravci puteva itd.

Zajednički smo organizovali kulturne priredbe i proslavljali značajne datume — dan oktobarske revolucije, 27. mart, svečanosti u jedinicama.

Međutim, bogata borbena iskustva divizija 1. proleterskog korpusa ovdje su se morala dopunjavati novim iskustvima i saznanjima o ratovanju u ravnici, o organizaciji i izvođenju frontalnih borbi, o proboju neprijateljske pozicione odbrane, o životu u rovovima u uslovima kišnog vremena i zime, i o vođenju odbrambenih borbi, kada su Nijemci, počet-

kom i sredinom januara 1945, jakim snagama prešli u protivnapad i uspjeli da povrate dio izgubljenog zemljišta.

Naime, 1. proleterski korpus prvi put u ratu vodi borbu velikih razmjera u ravnici, tu se susreće sa savremenom njemačkom odbranom, kojoj idu u prilog kišno vrijeme i raskvašena sremska polja. Prvi put njegove jedinice nailaze na bezbroj neprijateljskih minskih polja. Bili su to novi i složeni uslovi borbe i za naše iskusne borce i komandni kadar, a za desetine hiljada mladih boraca, kojima su popunjene naše divizije, bila su to prva borbena iskustva.

U našim divizijama koje su nakon oslobođenja Beograda dobile sovjetsko naoružanje organizovani su kratki kursevi za starješine i specijaliste rodova vojske, a novi borci obučavani su u upoznavanju i rukovanju ličnim naoružanjem. Kursevi i obuka održavani su u vrijeme preoružavanja divizija i njihovog pripremanja za ofanzivu. Međutim, ova kratka obuka mladih boraca pokazala se nedovoljnom za složene uslove borbi u Sremu, što su starješine i štabovi uočavali, naročito u borbama za proboj utvrđene zone na liniji Sotin—Orolik i kod sela Otoka. Logično je što su se upravo u tim, do tada najtežim našim borbama u Sremu, pokazale manjkavosti u organizaciji i izvođenju napada, u nedovoljno usklađenom sadejstvu rodova, u nepreciznoj vatri iz ličnog naoružanja. Brojna minska polja i težina ovih borbi povećavali su naše gubitke u ljudstvu.

S druge strane, odlučnost neprijatelja da se odbrani na sremskom frontu i njegova mogućnost da ojačava snage jedinicama koje su se izvlačile iz Bosne potvrđivali su realnost procjene štaba 1. proleterskog korpusa da je za uspješan proboj neprijateljske utvrđene zone Sotin—Orolik—Otok potrebno više naših snaga, a među njima i oklopnih jedinica, artiljerije i avijacije.

Sve su to bili realni i razumni razlozi za donošenje pravilne odluke o prelasku 1. proleterskog korpusa u odbranu na dostignutoj liniji, što je učinjeno koncem decembra 1944. godine.

Precizirajući zadatke korpusa za odbranu na dostignutoj liniji, štab korpusa izdao je i precizne zadatke o obuci boraca, starješina i komandi. Ta obuka sprovedena je sve vrijeme do proboja sremskog fronta, a naročito poslije stabilizacije fronta.

Nijemci su početkom januara preduzeli snaže protivnapade, prvi 3. januara na lijevom krilu 1. armije (formirane 1. januara 1945. godine), na pravcu Otok—Nijemci, i drugi, mnogo snažniji, 17. januara, sa glavnim snagama na našem desnom krilu, na pravcu Sotin—Tovarnik—Šid. U teškim borbama i uz podršku avijacije naše divizije zaustavile su Nijemce i prisilile ih da pređu u odbranu na liniji istočno od Mohova—istočno od Tovarnika—Ilinci—Apševci—Lipovac.

Na toj liniji front se stabilizovao i održao se do 12. aprila 1945. godine. Do toga vremena kroz borbene zadatke na frontu, intenzivnu vojnostručnu obuku i političku nastavu jedinice 1. armije osposobile su se za izvršenje krupnih zadataka u predstojećim operacijama za konačno oslobođenje zemlje. Za izvršenje dodijeljenih joj zadataka u tim operacijama 1. armija bila je brojno i tehnički ojačana, a podržavala ju je naša avijacija.

Poslije oslobođenja Beograda 1. proleterski korpus sa 6. i 21. divizijom,¹⁾ 12. korpus i 19. pješadijska divizija Crvene armije nastavili su ofanzivne borbe u Sremu i do 10. novembra 1944. odbacili neprijatelja do linije Ilok—Erdevik—s. Martinci.²⁾ Do toga vremena naše i sovjetske jedinice zauzele su četiri neprijateljske odbrambene linije.

Odlaskom 11. novembra 12. korpusa sa 16. i 36. divizijom u Bačku, za dejstva na dunavsko-dravskom frontu, a nešto kasnije odlaskom u vezi sa istim zadatkom i 19. divizije Crvene armije, na sremskom frontu ostale su 6. proleterska, 21. i 11. divizija (prešla iz 12. korpusa u sastav 1. proleterskog korpusa). Njihovi napadi izvedeni 10. i 11. novembra u pravcu s. Ljube i Martinaca nisu dali rezultate, pa su naše divizije prešle u odbranu.

Liniju Ilok—Erdevik—Martinci držala je ojačana njemačka 118. lovačka divizija. Njen je zadatak bio odbrambenog karaktera i ona se na toj liniji užurbano utvrđivala.³⁾

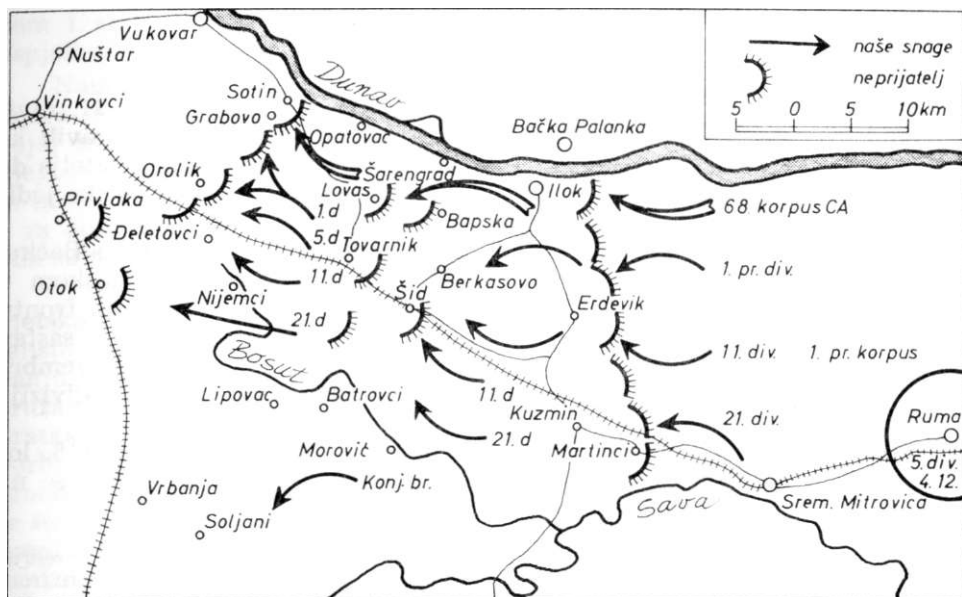
1) Prva proleterska divizija, kao i 5. divizija, nalazila se u Beogradu, preoružavala se, formirala nove i vršila popunu starih jedinica. Stigla je na sremski front 27. novembra, smijenila je 6. proletersku diviziju, koja je pošla u Beograd na preoružanje i popunu i vratila se, zatim, na sremski front 4. januara 1945.

Peta divizija stigla je 1. decembra u širi rejon Rume.

2) Štab Armijske grupe »Srbija« do 27. oktobra 1944. komandovao je njemačkim i kvistlinškim jedinicama u Sremu. Toga dana je ovaj štab rasformiran, a komandu je preuzeo Štab 68. armijskog korpusa, koji je stigao iz Grčke. Pod njegovom komandom nalazile su se i njemačke jedinice raspoređene od Zvornika lijevom stranom Drine i uzvodno Dunavom do Baje, u Mađarskoj. Sjedište ovih štabova bilo je u s. Nuštar (sjevist. od Vinkovaca).

3) Zbog pogoršane situacije u Baranji, komandu nad njemačkim jedinicama sjeverno od Drave preuzeo je Štab 68. armijskog korpusa, a komandu nad jedinicama koje su se nalazile na Drini sjeverno od Zvornika, na sremskom frontu i na desnoj obali Drave preuzeo je 12. novembra novoformirani Štab Korpusne grupe »Kibler«, nazvane po njenom komandantu general-lajtnantu Jozefu Kibleru. Korpusna grupa je u to vrijeme imala 1. brdsku diviziju, raspoređenu na Drini, na odsjeku Zvornik—ušće Drine u Savu, 118. lovačku diviziju na frontu u Sremu i diviziju »Stefan«, od Vukovara do Donjeg Miholjca.

U sastavu 118. lovačke divizije nalazile su se brojne njemačke jedinice raznog sastava i jačine, koje su se poslije borbi za Beograd, sa znatnim gubicima, povukle u Srem ili su se do pada Beograda već nalazile u Sremu. Među njima bile su dosta brojne i jake jedinice 264. divizije, dijelovi divizije »Brandenburg«, zatim Grenadirski puk »Tvrđava Beograd«, 5. i 8. policijski puk i niz drugih jedinica rodova i službi bataljonskog i četnog sastava i više od šest artiljerijskih diviziona. U sastavu divizije bili su i 2. bataljon 1. policijskog dobrovoljačkog puka »Hrvatska«, 1. bataljon domobranskog 8. lovačkog puka i domobranski 7. artiljerijski divizion. Svu tu masu krupnijih i sitnijih raznih jedinica Štab 118. divizije razvrstao je u pet borbenih grupa i u opštu rezervu divizije. Borbene grupe dobile su nazive po prezimenu njihovih komandanata. Iako su bile na brzinu formirane i imale heterogen sastav, one su pod jedinstvenom komandom efikasno upotrebljavane i svoje zadatke su striktno i bez pogovora izvršavale. Divizija je imala oko 20.000 vojnika, oko 200 artiljerijskih i minobacačkih cijevi i 40—50 tenkova i samohodnih oruđa. Za borbu protiv sovjetskih i naših jedinica na batinskom mostobranu prebačeno je iz sastava 118. divizije dosta njemačkih jedinica (Ljubivoje Pajović, Dušan Uzelac i Milovan Dželebdžić, Sremski front 1944—1945, Ilustrovana hronika, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1979, str. 65, 66 i 71 (ubuduće hronika Sremski front, str. —; izvještaj Korpusne grupe »Kibler« o dejstvima Grupe u vremenu od 12. XI do 12. XII 1944, Zbornik XII/4, 182).

Borbe na liniji Sotin—Orolik—Otok (7—25. 12. 1944)

Prvog decembra 1944. Štab 1. proleterskog korpusa izdao je zapovijest za proboj neprijateljske odbrane sa prednjim krajem na liniji Ilok—Erdevik—Martinci. Plan napada je bio da se probije neprijateljski front u Sremu i da korpus, u sadejstvu jedinica Crvene armije, izbije na liniju Osijek—Vinkovci—Samac. Osnove za postavljanje tako krupnog zadatka ležale su u uspješnim dejstvima 3. ukrajinskog fronta Crvene armije u budimpeštanskoj operaciji, u zauzimanju Baranje i izbijanju naših i sovjetskih jedinica širokim frontom na Dravu, čime su bili stvoreni uslovi za njihova dejstva u Podravini, u bok i pozadinu sremskog fronta, i u mogućnostima 6. i 10. korpusa NOVJ da u neprijateljskoj pozadini — u Slavoniji i Podravini sadejstvuju 1. proleterskom korpusu u Sremu i divizionima Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine u Podravini.⁴

Postignuta je saglasnost sa Štabom 3. ukrajinskog fronta da u proboju sremskog fronta, na pravcu Ilok—Vukovar—Osijek, učestvuju 68. streljački korpus (sa dvije divizije i jedinicama podrške) i jedinice Dunavske ratne flote Crvene armije.

Prema zapovijesti Štaba korpusa, 1. divizija napadala je pravcem Matora šuma—s. Ljuba—Erdevik, 11. divizija na Erdevik, a 21. divizija na Martince i Kuzmin. Peta divizija nalazila se u rezervi korpusa i bila je orijentisana da poslije zauzimanja Tovarnika od strane jedinica prvog ešelona nastupa pravcem Tovarnik—s. Orolik, radi napada na Vinkovce sa istoka i juga. Divizijska artiljerija 5. divizije podržavala je napad 11.

4) Zapovijest Štaba 1. proleterskog korpusa za proboj neprijateljske odbrane u Sremu, Zbornik 1/10, 99.

divizije. Konjička brigada korpusa pridodata je 21. diviziji i imala je zadatak da nakon proboja neprijateljske odbrane razvije uspjeh pravcem s. Kukujevci—s. Adaševci—s. Batrovci—s. Lipovac—s. Vrbanja.

Stab 1. proleterskog korpusa znao je da se pred korpusom u odbrani nalaze njemačka 118. divizija i glavnina njemačke 264. divizije i oko tri puka ustaša i domobrana i da su neprijateljski položaji dobro pripremljeni. Međutim, on nije imao podatke o mogućnostima Nijemaca da snagama koje su se povlačile iz zapadne Srbije i Bosne pojačavaju odbranu u Sremu, niti je znao da su Nijemci za odbranu Vinkovaca i Vukovara od linije Ilok—Erdevik—Martinci izgradili po dubini jak sistem odbrambenih položaja. Ovi faktori presudno su uticali da planirani proboj neprijateljske odbrane u Sremu ne uspije.⁵¹

Poslije snažne artiljerijske pripreme i uz podršku sovjetske avijacije, jedinice su u 10. časova 3. decembra pošle u napad. U borbama 3. i 4. decembra one su probile neprijateljsku odbranu i zauzele Ilok i Erdevik. Ovom prodoru znatno su doprinijele borbe jugoslovensko-sovjetskog desanta, koji se noću 3/4. decembra iskrao na desnu obalu Dunava, između Opatovca i Mohova, i zauzeo ova mjesta.⁶¹ Petog decembra zauzeta su mjesta Novak Bapska, Sid, Martinci, Kuzmin, Kukujevci, Adaševci, Morović i Sremska Rača, čime je uveliko bila načeta »Nibelunška linija« odbrane.⁷¹

Toga dana 11. divizija i artiljerijske jedinice 5. divizije ostale su u Sidu na kratkom odmoru.

Osobito teške borbe vođene su 6. i 7. decembra, u vrijeme kada su Nijemci dovođenjem na front pojačanja i čestim protivnapadima pokušali da u svojim rukama zadrže Tovarnik i Lovaš — veoma jaka uporišta. Nijemci, ipak, nisu odoljeli snažnim napadima naših jedinica: Tovarnik je zauzet ujutro 7. decembra, a izbijanje jedinica 1. proleterske divizije pred s. Tompojevce primoralo je Nijemce da uveče toga dana napuste Lovaš. Na pomoćnom pravcu napada 21. divizija 7. decembra zauzela je sela Nijemce, Komletince i Soljane.

Od 5. decembra 5. divizija približavala se frontu: toga dana ona je stigla u Sremsku Mitrovicu, Lačarak i Martince; 6. decembra 1. krajiška brigada stigla je u Martince, 4. krajiška i 21. srpska u Kukujevce i 10. krajiška u Kuzmin; 7. decembra pokret je izvršila samo 1. krajiška brigada i smjestila se u Sid i Berkasovo. Na maršu za Berkasovo njen borac Jovo Karanović skrenuo je sa seoskog puta i naišao na minu. Jovo je

5) Pozadi linije Ilok—Erdevik—Martinci, nazvane »Crvena linija«, Nijemci su izgradili još dvije odbrambene linije: prva, tzv. »Nibelunška linija«, imala je dva položaja — glavni položaj nalazio se na liniji s. Mohovo—Šid—s. Adaševci, drugi na liniji sela Opatovac—Lovaš—Tovarnik—Ilinci—Batrovci; druga, tzv. »Zelena linija«, protezala se od s. Sotin, na sela Orolik i Otok (hronika Sremski front, str. 19).

6) Zbornik II/14, 474, napomena br. 3, i Operacijski dnevnik 36. divizije, Zbornik 1/10, 145.

7) Zbog teške situacije na sremskom frontu, komandant Jugoistoka Vajks izdao je komandi Grupe armija »E« naredenje da preko Bijeljine i Brčkog ubrza pokret jedinica 34. armijskog korpusa. General Kibler naredio je da se dijelovi 1. brdske divizije, koji su se nalazili na frontu južno od Save, hitno prebace na sremski front. U borbu kod Lovaša stigao je 7. decembra bataljon 99. brdskog puka ove divizije, ojačan sa 10 tenkova (hronika Sremski front, str. 107—109).

bio prva žrtva u 5. diviziji koji je poginuo od ovog strašnog borbenog sredstva.

Kada su naše i sovjetske jedinice 7. decembra ovladale neprijateljskim položajima na prostoru Opatovca, Lovaša i Tovarnika, Glavni štab NOV i PO Vojvodine i Komanda 68. korpusa Crvene armije odlučile su da noću 7/8. decembra prebace preko Dunava kod Vukovara novi jugoslovensko-sovjetski desantni odred. Zadatak odreda je bio da zauzme Vukovar i time olakša nastupanje jedinica sa fronta u Sremu, osobito onima na pravcu Sotin—Vukovar.

Odred jačine oko 2.000 boraca uspješno je prevezla u nekoliko talasa 2. brigada rječnih brodova Dunavske ratne flotile Crvene armije, a borba je počela čim su se iskrcale prve jedinice odreda. U žestokoj borba u toku 8. decembra odred je osvojio mostobran između Fabrike obuće u Borovu, a u Vukovaru do ušća r. Vuke u Dunav, dužine 3 km, a širine 200—300 metara, to jest duž toka rijeke.

U toku 8. decembra Nijemci su protiv odreda uputili sa sremskog fronta jedinice iz rezerve, a 9. decembra stigle su u Vukovar jedinice sa fronta na Drini. Tokom 8. i 9. decembra u Vukovaru se razvila oštra i teška borba, često borba ručnim bombama i borba prsa u prsa. Obje strane trpjele su velike gubitke.

Kako su Nijemci čvrsto držali front u Sremu na liniji Sotin—Orolik—Otok, a u borbi protiv desanta bili brojniji i tehnički nadmoćniji, Stab 3. ukrajinskog fronta Crvene armije odobrio je da se odred povuče noću 9/10. decembra.⁸⁾

Da bi na težištu napada ojačao snage 1. ešelona, Stab 1. proleterskog korpusa u vremenu od 9. do 11. decembra uveo je u borbu na sektoru Orolika glavninu 5. divizije. Najprije je uvedena u borbu 1. krajiška brigada. Pošto je noću 8/9. smijenila 12. krajišku brigadu 11. divizije, ona je ujutro 9. decembra izvršila snažan napad južno od Orolika i u zahvatu željezničke pruge Beograd—Vinkovci zauzela prvu liniju rovova. U toku dana neprijatelj je prikupio snage, dobio pojačanje iz dubine i protivnapadom povratio izgubljene položaje. Desetog decembra na odsjeku od željezničke pruge do Bosuta stupila je u borbu i 21. srpska brigada. Podržavane artiljerijom divizije sa vatrenih položaja zapadno od Đeletovaca, obje brigade imale su izvjesne uspjehe, ali su protivnapadima vraćene na polazne položaje. Ista situacija se ponovila i 11. decembra, kada je u borbu stupila i 4. krajiška brigada.

I na drugim dijelovima fronta neprijatelj je odsudnom odbranom sačuvao liniju odbrane. Samo su 11. decembra sovjetski inženjerci, pod zaštitom vatre jednog bataljona Crvene armije i jedinica 8. crnogorske brigade, napravili preko močvare kod željezničke stanice Grabovo pješачko brvno, preko kojeg su se u toku dana prebacili bataljon crvenomerjaca i dvije čete 8. crnogorske brigade. Sutradan prešla je preko močvare cijela brigada i zauzela željezničku stanicu. Tako je na tom mjestu bio načet prednji kraj neprijateljske odbrambene linije, ali je on čvrsto držao susjedne utvrđene položaje.

8) Detaljno o borbi desantnog odreda vidi: Operacijski dnevnik 36. divizije, Zbornik 1/10, 145, hronika Sremski front, str. 114—121 i izvještaj Korpusne grupe »Kibler«, Zbornik XII/4, 182.

Za vrijeme tih borbi sovjetska avijacija podržavala je napad jedinica, bombardovala neprijateljske komunikacije i druge objekte u pozadini fronta i jedinice u pokretu.

Desetog decembra po naređenju štaba 1. proleterskog korpusa Stab 5. divizije poslao je u pozadinu neprijatelja izviđačku četu divizije, jačine 39 boraca. Zadatak čete bio je da zarobi nekog njemačkog starješinu i na drugi način da prikupi podatke o neprijatelju i da se za dan-dva vrati na našu stranu. Međutim, neprijatelj je spriječio njen povratak, a prilikom prelaska nekog dubljeg kanala radio-stanica se okvasila u vodi i ostala u kvaru. Tako je sa četom izgubljena veza. Ona je ostala u bližoj pozadini neprijatelja 45 dana. Za to vrijeme neprijatelj je sve preduzimao da je uništi. To bi mu vjerovatno pošlo za rukom da se četa nije povezala sa rukovodstvom NOP-a u selu Sremske Laze, koje je za četu, kao i za svoje aktiviste, organizovalo baze i druga tajna skrovišta, a narod sela, hrabro i bez strepnji od odmazde okupatora, starao se o životu i ishrani njenih boraca. U borbi sa neprijateljem četa je izgubila 19 boraca; vratila se sa 20 boraca i podnijela iscrpan izvještaj o neprijateljskim snagama na centralnom dijelu sremskog fronta i o svojim borbama. Svi preživjeli borci izviđačke čete odlikovani su ordenom za hrabrost.

U borbama u vremenu od 9. do 11. decembra naše i sovjetske jedinice i njihovi izviđački i obavještajni organi prikupili su dragocjene podatke o snagama neprijatelja na sremskom frontu i o stepenu izgradnje njegovih odbrambenih položaja na liniji Sotin—Orolik—Otok. Štabovi su doznali da je neprijatelj ovu liniju odbrane počeo da izgrađuje još prije borbi za Beograd, da je njen prednji kraj od Grahova do Orolika postavio iza močvarnog zemljišta koje je gotovo svuda bilo neprohodno i da je naseljena mjesta na glavnom položaju odbrane pretvorio u snažna uporišta i zaštitio ih minskim poljima i preprekama od bodljikave žice. Prikupljeni su podaci da se od Sotina do Otoka brane 118. i 264. njemačka divizija i druge njihove manje jedinice, da je snagama izvučenim iz Bosne neprijatelj ojačao odbranu u Sremu i da je čvrsto zaštitio željezničku prugu Brčko—Vinkovci kojom izvlači trupe i materijal.

U međuvremenu su štabovi 1. proleterskog i 68. korpusa donijeli zajednički odluku da koncentracijom glavnih snaga na neprijateljevom lijevom krilu, na odsjeku od Sotina do željeznice stanice Grabovo, probiju njegovu odbranu, a zatim, u opštem napadu na cijelom frontu od Sotina do Otoka, zauzmu Vukovar i Vinkovce i prenesu operacije u istočnu Slavoniju. Za proboj na frontu od k. 110 do željezničke stanice Grabovo, na širini od 5,5 km, Stab 1. proleterskog korpusa koncentrisao je 5. i 1. proletersku diviziju. Prema korpusnoj zapovijesti, 5. divizija dobila je zadatak da napada odsjek između k. 110 i s. Grabovo, zatim glavninom snaga prodiđe pravcem pustara Ovčara—Jankovićev salaš—Trešnjak (trg. 103), odakle dijelom snaga sadejstvuje jedinicama Crvene armije u zauzimanju Vukovara, a glavninom produžava pravcem s. Bogdanovci—s. Marinci—s. Nuštar—Vinkovci.

Lijevo od 5. divizije 1. proleterska divizija nastupa pravcem s. Negotslavci—s. Petrinci—s. Stari i Novi Jankovci, a potom ka Vinkovcima. Na

pravcu Sotin—Vukovar proboj vrše jedinice 68. korpusa Crvene armije. Jedanaesta divizija trebala je da napadom na odsjeku između Orolika i Bosuta sadejstvuje 1. proleterskoj diviziji; 21. divizija da aktivnim dejstvima veže za sebe neprijateljske snage u Otoku i Privlaku i ruši željezničku prugu Brčko—Vinkovci.

U zapovijesti Štaba 1. proleterskog korpusa istaknut je značaj ove operacije slijedećim riječima:

»Jedinice 5. i 1. divizije moraju dati sve od sebe da se slomi neprijateljska odbrana, jer samo ovim prodorom stvaramo mogućnost za naše dalje napredovanje i spajanje sa našim jedinicama u Hrvatskoj koje vode teške i uporne borbe u pozadini neprijatelja.«⁹

Napad je trebalo da počne 14. decembra 1944. u 8 časova. Do toga vremena izvršena je smjena jedinica, koje su, zatim, stigle na svoja odredišta i pripremale se za izvršenje zadataka. Stab 5. divizije odlučio je da sa dvije brigade u prvoj liniji probije neprijateljsku odbranu, a sa dvije brigade u drugom ešalonu da razvije uspjeh divizije u naznačenom pravcu.¹⁰

Sa svoje strane neprijatelj je nastavio da učvršćuje svoju odbranu. Ohrabren uspješnim odbijanjem napada naših i sovjetskih jedinica na »Zelenu liniju« i likvidiranjem Vukovarskog mostobrana, tražio je od svojih komandi i jedinica maksimalno zalaganje u odbrani svojih položaja.

Do našeg napada njemačka 118. divizija popunila je i konsolidovala jedinice i ojačala odbranu sremskog fronta novim jedinicama koje su stizale iz doline Drine.¹¹ Interesantno je pomenuti to da su se u njenom sastavu, pored njenih matičnih jedinica, nalazili i dijelovi četiri njemačke divizije: 264. pješadijske, 1. brdske, 11. vazduhoplovne poljske i 117. lovačke, a i dijelovi 5. SS i 9. brdskog armijskog korpusa. Takav šarolik i, reklo bi se, čudan njen sastav objašnjava se činjenicom što su navedene njemačke jedinice, jednako kao i druge njihove brojne snage iz sastava Grupe armija »E«, u povlačenju sa juga (kroz teritoriju Jugoslavije) trpjele

9) Zapovijest Štaba 1. proleterskog korpusa od 12. decembra 1944, Zbornik 1/10, 131.

10) Zapovijest Štaba 5. divizije od 13. decembra 1944. za nastupanje pravcem Grabovo—Ovčara—Trešnjak—Marinci, AVII, k. 782, br. reg. 21-2.

11) Jačina i raspored formiranih borbenih grupa u sastavu 118. divizije bio je slijedeći: Borbena grupa »Terner«, jačine do dva pješadijska puka, do puka artiljerije, sa dvadesetak tenkova i samohotki bila je, u stvari, mala divizija. Ona je držala položaje od Sotina do željezničke stanice Grabovo; Borbena grupa »Cimerman«, jačine oko 4 bataljona, na odsjeku do Beraka, sa težištem duž željezničke pruge ka Negoslavcima; Borbena grupa »Lindenblat«, jačine 3 bataljona, branila je Orolik; Borbena grupa »Erdman«, od Orolika do Bosuta, jačine 6 pješadijskih i jednog inženjerijskog bataljona; Borbena grupa »Ejzele«, jačine 3 bataljona, branila je rejon Otok—Prevlaka. U rezervi 118. divizije nalazili su se 18. brdski SS policijski puk, 288. landesšicen-bataljon, 118. bataljon za vezu, 118. dopunski bataljon i 522. inženjerijska četa. Divizija je imala oko 20.000 vojnika, 150 topova, oko 20 tenkova i samohodnih oruđa.

U rezervi Korpusne grupe nalazili su se dijelovi 191. jurišne topovske brigade i 202. tenkovskog bataljona sa preko 30 tenkova i samohodnih oruđa i druge njemačke jedinice.

Od ustaško-domobranskih snaga na sremskom frontu nalazile su se 3. i dijelovi 12. i 14. ustaško-domobranske divizije. Računa se da se u odbrani sremskog fronta tada nalazilo oko 40.000 vojnika (hronika Sremski front, n. d., str. 122—125).

velike gubitke od jedinica Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije i tako stizale preko Save na frontove u Sremu i na Dravi ili bile angažovane protiv 6. i 10. korpusa u njegovoj pozadini. Primorane da se angažuju protiv naših snaga, njemačke jedinice iz sastava Grupe armija »E« nisu mogle da se upute u borbu protiv Crvene armije na front u Mađarskoj u mjeri kako je to planirala njemačka Vrhovna komanda. Kada se to ime u vidu, jasnije se sagledava značaj borbi naših jedinica u zapadnoj Srbiji, Crnoj Gori i istočnoj Bosni protiv snaga Grupe armija »E«.

Napad naših i sovjetskih jedinica počeo je u određeno vrijeme. Na frontu 1. i 5. divizije artiljerijska priprema iz oko 200 artiljerijskih oruđa počela je 14. decembra u 7.20 časova, a juriš pješadije u 8 časova. U prvom naletu 4. i 10 krajiška brigada razbile su borbeno obezbjeđenje, a u daljoj borbi glavnu liniju odbrane nisu načele. U stvari, u pripremi napada naša artiljerija zbog pogrešno uzetih elemenata tukla je samo položaje borbenog obezbjeđenja, a ostao je nedirnut glavni odbrambeni položaj, sa kojeg je neprijatelj obasipao naš streljački stroj ubitačnom vatrom. Jedinice 1. proleterske divizije probile su odbranu kod željezničke stanice Grabovo i prema utrinama Batina i Selište, ali se i ovdje neprijatelj uporno branio i vršio protivnapade; sa otkrivenog zemljišta bilo je teško iznositi ranjenike, pa su se jedinice vratile na polazne položaje. Noću 14/15. decembra obje divizije su obnovile napad, ali bez rezultata. Sutradan u 14.30 časova ponovo su izvršile napad obje naše divizije i 68. korpus Crvene armije. I pored manjih početnih uspjeha i izvanrednog zalaganja borbenog sastava svih jedinica, neprijateljski položaji nisu se mogli probiti.

Za to vrijeme kod 11. divizije osim izviđanja nije bilo drugih aktivnosti, a na frontu 21. divizije vršeni su obostrani manji napadi. Naši su, južno od Otoka, razrušili željezničku prugu.

Sovjetska avijacija podržavala je jedinice u napadu i bombardovala neprijateljske objekte u Vinkovcima, Privlaku, Otoku i Brčkom i željezničku prugu Brčko—Vinkovci.

Uveče 15. decembra jedinice su prešle u odbranu.

Jedinice 5. divizije pokušale su izjutra 17. decembra da probiju neprijateljsku odbranu. Poslije artiljerijske pripreme od 10 minuta 1. i 4. krajiška brigada krenule su na juriš. Međutim, samo su jedan bataljon 4. krajiške brigade i susjedna četa 1. krajiške brigade probili prve linije odbrane na širini od 400 m, druge jedinice od samog početka bile su prikovane snažnom vatrom neprijatelja, ali su odbile njegove protivnapade. Toga dana brigade su imale 10 poginulih i 54 ranjena.

U našem napadu 14. i 15. decembra 4. i 10. krajiška brigada i artiljerija divizije imale su 85 poginulih i 237 ranjenih boraca. Srazmjerno velike gubitke imale su jedinice 5. divizije i u dane obostrane artiljerijske aktivnosti i neprijateljskih lokalnih napada: 13. decembra 10 poginulih i 32 ranjena, a 16. decembra 24 poginula i 85 ranjenih. Gubici su nastajali od snažne i precizne vatre neprijatelja, njegovih čistih i energičnih protivnapada i nedovoljnog ukopavanja boraca na otvorenoj sremskoj ravnici.

Štab 1. proleterskog korpusa radiogramom od 16. decembra izvijestio je Vrhovni štab da naše i sovjetske snage, i pored upornih i organizovanih napada, nisu uspjele da probiju neprijateljevu odbrambenu zonu. Dao je

ocjenu da je za njen proboj potrebno mnogo više artiljerije i drugih borbenih sredstava, podrazumijevajući i tenkove, a sve to opet uz velike sopstvene gubitke.¹²

I pored ove sasvim realne ocjene situacije, Vrhovni štab je naredio da se izvrši novi napad na neprijateljsku utvrđenu zonu sa istim ciljem — da se zauzme područje Vinkovaca. Ovaj napad počeo je 22. decembra 1944. i u njemu su učestvovali 1. proleterski korpus i 3. i 8. divizija 1. bugarske armije.

Ove dvije bugarske divizije pristigle su na sremski front u vremenu od 17. do 20. decembra. One su po odobrenju Vrhovnog štaba NOV i POJ i u sporazumu Vrhovnog štaba sa Komandom 3. ukrajinskog fronta preuzele dio sremskog fronta od Sotina do Orolika. Šezdeset osmi korpus Crvene armije prebačen je u Mađarsku. Bugarska 1. armija bila je u operativnom pogledu potčinjena Komandi 3. ukrajinskog fronta i od nje je dobila zadatak da izvrši proboj fronta na dodijeljenom odsjeku sa ciljem da zauzme liniju Vukovar—Vinkovci. Sa svoje strane Vrhovni štab naredio je Stabu 1. proleterskog korpusa da njegove snage izvrše proboj utvrđene sremske zone na odsjeku Otok—s. Privlaka i da zajedno sa bugarskim jedinicama zauzmu Vinkovce.

Obaviješten o dolasku na sremski front dviju bugarskih divizija i o njihovom učešću u napadu na utvrđenu zonu neprijatelja, Stab 1. proleterskog korpusa u navedenom radiogramu kaže da se »dolaskom Bugara snage neće pojačati, a tehnika će se smanjiti«. Naime, odlaskom jedinica Crvene armije 1. proleterski korpus bio je lišen podrške sovjetske artiljerije i sada su se na njegovom dijelu fronta nalazile artiljerijske brigade i samostalni divizion 1. proleterske i 5. divizije, jedan divizion 11. divizije i jedan divizion 1. jugoslavenske brigade.

Iz borbi koje su vođene na liniji Sotin—Orolik—Otok, Stab 1. proleterskog korpusa imao je relativno dobre podatke o snagama neprijatelja. Istina, oni nisu bili potpuni, ali je pravilno ocijenio da neprijatelj može pojačati snage na sremskom frontu izvlačenjem jedinica iz istočne Bosne.

Stab 1. proleterskog korpusa tada nije mogao saznati da je neprijatelj sredinom decembra na sremskom frontu izvršio smjenu i pregrupiranje svojih jedinica i štabova. Pridošla i popunjena 117. lovačka divizija smijenila je 118. lovačku diviziju, koja je preuzela dio fronta na Dravi. Komandu nad njemačkim jedinicama na Drini, u Sremu i na Dravi preuzela je komanda 34. armijskog korpusa.¹³

12) Zbornik 1/10, 156, str. 552.

13) Prema zapovijesti Komande 34. armijskog korpusa od 21. decembra 1944, pod njegovom komandom nalazile su se slijedeće divizije: 7. SS divizija »Princ Eugen« na Drini od Zbornika isključno i na sjever zaključno sa Vrbanjom; 117. lovačka divizija na odbrambenoj zoni u Sremu od Otoka i Sotina do Vukovara; 11. vazduhoplovna divizija na frontu Dunav—Drava do Valpova; 118. lovačka divizija lijevo na Dravi do ušća potoka Breznica; divizija »Stefan« u pozadini fronta korpusa za borbu protiv 6. korpusa NOVJ u Slavoniji.

Po mjeri pristizanja iz doline Drine, 117. lovačka divizija postepeno je preuzimala položaje na sremskom frontu. Zanimljivo je iznijeti da je već u ovoj zapovijesti komandant 34. armijskog korpusa general avijacije Helmut Felmi (Helmuth Felmy) orijentisao 117. lovačku diviziju za ofanzivne akcije sa zadatkom da front u Sremu pomjeri na jugoistok. Kao prvi cilj postavio je da zauzme Komletince (zapovijest Komande 34. armijskog korpusa od 21. 12. 1944, Zbornik XII/4, 185).

U vremenu do početka napada izvršene su formacijske promjene u 5. i 21. diviziji. Iz sastava 5. divizije 17. decembra izašla je 21. srpska brigada, a u njen sastav ušla je 1. jugoslavenska brigada formirana u SSSR-u.¹⁴ Brigada je imala 2.000 boraca. Njen komandant bio je Stevo Mikšić, a politički komesar Aleksandar Krajačević. U sastavu 21. divizije ušla je 21. srpska brigada, a iz njenog sastava izašla je 2. proleterska brigada, koja je pošla u sastav svoje matične 2. proleterske divizije.

Tih dana je Stevo Rauš, komandant 1. krajiške brigade pošao na novu dužnost, u 5. korpus NOVJ, a za komandanta brigade postavljen je Cvijko Mazalica, koji je do ranjavanja u maju 1944. bio zamjenik komandanta brigade, a nakon izlječenja vratio se u brigadu na sremskom frontu.

Stevo Rauš je uspješno komandovao 1. krajiškom brigadom. Od svoga dolaska za njenog komandanta (sredinom 1943) on je kod starješina i boraca dalje razvio osjećaj za svjesnu vojnu disciplinu, za otvorene i zdrave odnose između starješina i boraca, za striktno izvršenje postavljenih zadataka. U štabu brigade i u štabovima bataljona, zajedno sa ostalim svojim saradnicima, razvio je smisao za efikasan zajednički rad i osjećaj odgovornosti prema dobivenim zadacima. Zbog vojno-političkog značaja i ugleda 1. krajiške brigade kao prve operativne jedinice Bosanske krajine, Stevo Rauš je kao stabilan i sposoban komandant ostao dugo na njenom čelu.

Za proboj neprijateljske odbrane između Otoka i Privlake Stab 1. proleterskog korpusa odredio je 5. i 21. diviziju. Peta divizija trebalo je da sa dvije brigade zauzme položaje između Otoka i r. Bosut, zatim da jednom brigadom sadejstvuje 21. diviziji u zauzimanju Otoka, a glavnom da zauzme Privlaku i da nastupa u pravcu s. Cerna (jugozapadno od Vinkovaca); 21. divizija sa konjičkom brigadom trebala je da sa dvije brigade zauzme Otok napadom sa istočne i južne strane, a potom da glavnom nastupa ka Županji i s. Bošnjaci, a pomoćnim snagama da ruši i zatvori željezničku prugu Brčko—Vinkovci. Jedanaesta divizija trebalo je da sa jednom brigadom probije položaje na pravcu šuma Bradarica—most na Bosutu kod k. 82, zatim glavnom snaga da sadejstvuje 5. diviziji u zauzimanju Privlake, poslije toga da dejstvuje bočno prema Novim Jankovcima i Vinkovcima. Prva proleterska divizija, u rezervi korpusa, pošto se zauzme Otok, trebalo je da razvije uspjeh u pravcu Gradišta i Cerna, gdje presijeca komunikacije Vinkovci—Slavonski Brod.¹⁵)

I pored dobro planiranog i uglavnom solidno pripremljenog napada od strane štabova i jedinica, napad 1. proleterskog korpusa nije uspio. Tako je bilo i kod bugarskih divizija. Na svim odsjecima utvrđene zone od Sotina do Otoka neprijatelj se uporno branio, na ugroženim mjestima prikupljao snage i izvodio jake i agresivne protivnapade. Osim toga, u rejon Otoka i Privlake prebacio je iz istočne Bosne nove snage i njima ojačao odbranu tog rejona.

14) Prva jugoslovenska brigada formirana je 1. juna 1944. u SSSR najvećim dijelom od zarobljenika iz fašističkih vojnih formacija. Brigada je došla u Jugoslaviju 6. oktobra 1944. i ušla u sastav 23. divizije.

15) Zapovijest Štaba 1. proleterskog korpusa od 21. decembra 1944, Zbornik 1/10, 146.

Za vrijeme našeg napada bilo je veoma hladno. Padao je slab snijeg praćen jakim mrazom. Takvo vrijeme pogodovalo je neprijatelju: on se branio iz rovova, bunkera i drugih skloništa, iz zgrada u Otoku i po salašima. Naši borci u većini bili su sa slabom obućom i odjećom.

Peta divizija izvršila je napad sa 1. i 4. krajiškom brigadom u prvom ešelonu, a 10. krajiškom i 1. jugoslovenskom brigadom u drugom ešelonu.¹⁶

Poslije artiljerijske pripreme koja je trajala 30 minuta, brigade su izjutra 22. decembra krenule u napad. Na svom pravcu napada prema šumi Ripača 4. krajiška brigada naišla je na miniran teren i pretrpjela je velike gubitke. Zbog minskih polja, jakog otpora i protivnapada neprijatelja samo je jedan njen bataljon uspio da se probije u šumu Ripača i prema Ozdanovićevom stanu. U napadu na sjeverni dio Otoka i prema utrini Ludara 1. krajiška brigada uspjela je da se probije samo do prvih kuća sela i da zauzme trig. 87. I prema njoj je neprijatelj vršio protivnapade.

Toga dana ove dvije brigade imale su 106 poginulih i 330 ranjenih.¹⁷

Istog dana tri brigade 21. divizije teškom mukom zauzele su prvu liniju rovova i prve kuće Otoka sa njegove istočne i južne strane. I na njih je neprijatelj vršio česte protivnapade. Tako su Nijemci povratili ciglanu koju su naši bili zauzeli. Toga dana 21. divizija imala je 98 poginulih, 250 ranjenih i 45 kontuzovanih.

Toga dana samo je jedan bataljon 12. krajiške brigade 11. divizije izvršio napad na neprijateljske položaje na istočnoj ivici šume Dionica. Ova brigada ponovio napad sa jednim bataljonom na istom pravcu i 23. decembra. Oba napada bila su bezuspješna.

Prije podne 23. decembra 1. i 4. krajiška brigada ovladale su dijelom puta Otok—Privlaka između Otoka i Šumice, a jedan bataljon 4. krajiške brigade zauzeo je Šumicu. Da bi ojačao i proširio ovaj prodor, Štab divizije je u pravcu Šumice ubacio dva bataljona 10. krajiške brigade. Međutim, neprijatelj je u borbu uveo svoje rezerve, ojačao ih sa nekoliko tenkova i prisilio naše jedinice da se povuku iz Šumice i sa puta. Toga dana 5. divizija imala je 23 mrtva i 111 ranjenih. Iako su borbe i toga dana bile teške, gubici divizije bili su znatno manji od gubitaka prethodnog dana, jer u dubini neprijateljske odbrane nije bilo minskih polja.

I pored odlučnih napada njenih brigada, 21. divizija nije uspjela da izvrši prodor u Otok. Takva situacija ostaće i slijedeća dva dana.

U toku noći 23/24. decembra 4. krajišku brigadu smijenila je 1. jugoslovenska brigada. Sa tri brigade u napadu 5. divizija se 24. decembra sukobila sa svježim snagama neprijateljske borbene grupe »Burgemajster« (dva bataljona 524. puka, jedan divizion artiljerije i jedna četa inženjerije iz njemačke 297. divizije), koja je stigla iz doline Drine.¹⁸ Sa ranijim snagama koje su se nalazile u odbrani, Nijemci su na odsjeku Otok—Privlaka imali više od jedne divizije. Sa ovim snagama i uz podršku tenkova oni su

16) Zapovijest Štaba 5. divizije od 21. decembra 1944. za napad na odsjek od Otoka do r. Bosuta, AVII k. 782, reg. br. 26-3/2.

17) U operacijskom dnevniku 5. divizije omaškom su zapisani podaci o gubicima divizije počev od 23. decembra, pa su prikazani podaci i za 26. decembar, kada borbi nije bilo, jer se divizija toga dana nalazila u odbrani, a i neprijatelj je mirovao. Znači, podatke iz dnevnika treba računati za borbe vođene od 22. do 25. decembra.

18) Hronika Sremski front, str. 138.

mogli efikasno da se suprotstave napadima 5. i 21. divizije. Cijelog toga dana vođene su teške, iscrpljujuće borbe. Brigade su zadržale zauzeto zemljište, ali su imale i velike gubitke: 82 mrtva, 280 ranjenih i 13 nestalih.

Uveče 24. decembra naše jedinice držale su položaje na liniji: Skela — k. 84 na zapadnom dijelu šume Ripača — k. 84 naspram Šumice — dio kuća Ozdanovićeovog stana, pa pravo na jug do prvih kuća u Otoku. Iznosim detaljno ovu liniju da bi se vidjelo da je 5. divizija za tri dana borbi zauzela samo prve rovove neprijatelja i zemljište po dubini do 3 km.

U noći 24/25. decembra uputili smo 4. krajišku brigadu preko oslobođenog prostora južno od Otoka u rejon utrine Mlaka sa zadatkom da u sadejstvu sa jedinicama s fronta zauzme utrinu Ludara i na taj način da izoluje neprijateljske snage u Otoku. Jedan bataljon 4. krajiške brigade i dijelovi konjičke brigade kontrolisali su pravac s. Vranjevo—Gradište. No, i neprijatelj noću nije mirovao. Jedan njegov bataljon neopazeno se provukao kroz šumu Ripača, spojio se sa grupom Nijemaca koji su se branili u dijelu kuća Ozdanovićeovog stana i izvršio snažan napad s leđa na jedinice 10. krajiške brigade. Naši su se brzo snašli i u bliskoj borbi, sa znatnim gubicima na obje strane, primorali neprijatelja da se iz šume povuče. I na frontu 1. krajiške brigade redali su se naši i neprijateljski napadi i protivnapadi. Obje strane zadržale su svoje položaje. Napad 4. krajiške brigade sa zapada prema utrini Ludara i sjevernom dijelu Otoka primorao je neprijatelja da dio snaga angažuje prema toj našoj brigadi. Na Ludari se razvila bliska borba, dva voda jednog našeg bataljona zauzela su neprijateljske rovove, ali su bila odsječena protivnapadom neprijateljevih jedinica. Naš bataljon je prikupio snage, dospio je do odsječenih boraca, ali je već bilo kasno: osim trojice ranjenih boraca i ranjenog političkog komesara čete, ostali borci su izginuli. I u ovoj borbi glavnu ulogu za neprijatelja imali su njegovi tenkovi.

Na pravcu zapadno od Otoka, prema Ludari i Šumici, 24. i 25. decembra bila je uvedena u borbu kao pojačanje 5. diviziji 5. krajiška (kozaračka) brigada 11. divizije. Kao i 4. krajiška brigada i ona je naišla na jak otpor, pa su i njeni napadi ostali bez rezultata. U borbama oba dana brigada je imala 7 mrtvih i 27 ranjenih.¹⁹⁾

Peta divizija je u borbama 25. decembra imala 98 mrtvih, 292 ranjena i 8 nestalih.

Uveče 25. decembra Štab 1. proleterskog korpusa donio je odluku o prekidu napada i naredio da se jedinice povuku u odbranu i posjednu položaje koje smo držali 21. decembra, pred početak napada. Na tim položajima ostale su 1. krajiška i 1. jugoslovenska brigada, 4. krajiška povučena je u s. Nijemce, a 10. krajiška u s. Podgrađe. Artiljerijske jedinice divizije ostale su na svojim položajima. Štab divizije prešao je u s. Nijemce.

U borbama od 22. do 25. decembra (zaključno) 5. divizija imala je po brigadama slijedeće gubitke:

— 1. krajiška brigada: 98 mrtvih, 292 ranjena, 84 promrzla, 10 nestalih, od ranjenih umrlo 20;

— 4. krajiška brigada: 111 mrtvih, 332 ranjena, 1 nestao, od ranjenih umrlo 25;

19) Operacijski dnevnik 11. divizije, Zbornik 1/10, 168.

— 10. krajiška brigada: 53 mrtva, 295 ranjenih, od ranjenih umrlo 23;
— 1. jugoslovenska brigada: 45 mrtvih, 132 ranjena, 7 nestalih, od ranjenih umrlo 6;
— divizijska artiljerija: 7 mrtvih, 23 ranjena, od ranjenih umrla 3;
— inženjerijski bataljon: 3 ranjena;
— od kurira Štaba divizije 1 poginuo i 1 ranjen.
Ukupno: 315 poginulih, 1.078 ranjenih, 18 nestalih. Umrlo od rana 77, pa se broj mrtvih popeo na 392.

Ovi podaci iznijeti su u izvještaju koji je Štab 5. divizije poslao 27. decembra 1944. Štabu 1. proleterskog korpusa.²⁰⁾

I 21. divizija (koja je imala manje ljudstva od 5. divizije) pretrpjela je velike gubitke: 183 mrtva, 525 ranjenih i 86 kontuzovanih (ovdje je uračunata i njena borba od 27. decembra).²¹⁾

Ovi podaci potvrđuju svu težinu jedne od najtežih borbi naših divizija na sremskom frontu. I pored primjerne spremnosti i požrtvovanosti svih boraca, starješina i jedinica da izvrše postavljeni zadatak, njima to nije uspjelo. Neprijatelj se na pripremljenim i dobro organizovanim položajima grčevito branio, raspolagao je dovoljnim snagama i našim jedinicama spriječio dublje prodore. Pokazalo se da je neprijatelj i po cijenu velikih gubitaka riješen da sačuva svoju posjednu liniju odbrane u Sremu kako bi obezbijedio izvlačenje svojih jedinica sa juga na sjever preko rijeke Save. Snaga njegove odbrane zasnivala se na dovoljnoj zasićenosti živom silom i borbenim sredstvima i na čestim protivnapadima koji su imali ofanzivni karakter.²²⁾

Nedovoljno obučeni u rukovanju oružjem i bez ikakvog ratnog iskustva, mladi novodoški borci ginuli su i ranjavani u velikom broju. U želji da im svojim primjerom uliju samopouzdanje i da ih vode u borbu, izgignulo je ili je bilo ranjeno srazmjerom mnogo starih, iskusnih ratnika — članova štabova bataljona i komandi četa, vodnika i vodnih delegata. Bili su to osjetni gubici za 5. diviziju, a svakako i za druge naše divizije.

Boljom analizom borbi u Sremu, osobito onih na Vukovarskom mostobranu i u vrijeme napada na liniju Sotin—Orolik od 12. do 16. decembra, kao i na osnovu mišljenja i prijedloga Štaba 1. proleterskog korpusa

20) Zbornik 1/10, 157. Od naoružanja 5. divizija je izgubila 78 pušaka, 28 poluautomatskih pušaka, 44 puškomitraljeza, 59 automata, 5 protivtenkovskih pušaka, 2 teška mitraljeza, 25 pištolja, 1 protivtenkovski top 45 mm, a oštećena 2 protivtenkovska topa 45 mm.

Jedinice su zaplijenile 32 puške, 22 puškomitraljeza »šaraca«, 8 automata, 6 pištolja, 100 ručnih bombi i 10.000 metaka; uništile jedan, a oštetile drugi tenk srednje tonaže.

21) Operacijski dnevnik 21. divizije, Zbornik 1/10, 170.

22) U svojim dokumentima njemačke komande ističu da su u njihovim odbrambenim borbama u Sremu izvanrednu ulogu imali protivnapadi jedinica. Tako komandant Jugoistoka general-feldmaršal Vajks dajući svoju saglasnost komandantu Grupe armija »E« general-pukovniku Leru o načinu odbrane na sremskom frontu ističe: »...pozdravljam i protivnapade koji su ponovo izvedeni i tražim da se isti češće izvode. Oni jedinicama uvijek donose osjećanje nadmoćnosti«. (Zbornik XII/4, 179). A u izvještaju od 12. decembra 1944. general-potpukovnika Kiblera, komandanta Korpusne grupe, rečeno je da su napadi na liniju Sotin—Orolik i desant na mostobranu u Vukovaru uspješno savladani zahvaljujući ofanzivno vođenom odbranom (isti Zbornik, dok. br. 182).

da za proboj ove linije treba da raspoložemo tenkovima i sa više artiljerije, Vrhovni štab mogao je doći do zaključka da tada nisu bili stvoreni uslovi za proboj utvrđene sremske zone.

U borbama na odsjeku Otok—Privlaka stečena su nova iskustva i saznanja o potrebi sprovođenja vojnostručne obuke i vojne nastave sa borcima, štabovima i jedinicama 1. proleterskog korpusa radi njihovog osposobljavanja za uspješno savlađivanje neprijateljske odbrane u Sremu i za druge njihove zadatke. Da bi se ti zadaci sproveli i do toga vremena jedinice na sremskom frontu brojno i tehnički ojačale, Vrhovni štab složio se sa prijedlogom Štaba 1. proleterskog korpusa o prelasku korpusa u odbranu.

Prvi proleterski korpus je do 2. januara 1945. godine preuzeo cijelu liniju sremskog fronta od Dunava do Save. Peta divizija preuzela je odsjek Sotin — željeznička stanica Grabovo, 1. proleterska divizija od Grabova do Bosuta, 21. divizija od Bosuta do Otoka, 1. konjička brigada kontrolisala je teren između Bosuta i Save, 11. divizija u rezervi korpusa u rejonu Ilinci, Mala Vašica, Tovarnik. Jedinice su dobile zadatak da pristupe fortifikacijskom uređenju položaja, da izviđaju neprijatelja, a sa jedinicama u rezervi da organizuju vojnu obuku.

Prvog januara 1945. godine, po naredbi Vrhovnog štaba, formirane su naše tri armije — Prva, Druga i Treća. Stab 1. proleterskog korpusa preimenovan je u Stab 1. armije, a u njen sastav ušle su sve jedinice 1. proleterskog korpusa. Tada je 1. armija imala oko 55.000 boraca.

3. NJEMAČKE OFANZIVNE AKCIJE U SREMU U JANUARU 1945.

U zoru 3. januara 1945. njemačka pješadija, podržana artiljerijom i tenkovima, prešla je u napad na dijelu fronta koji je držala 21. divizija. Cilj napada bio je da se otkloni opasnost po željezničku prugu Brčko—Vinkovci, koju su naše jedinice na dijelu južno od Otoka često rušile. Napad su izvele njemačke jedinice iz sastava borbenih grupa »Burge-majster«, »Ejezele« i borbene grupe 7. SS divizije »Princ Eugen«, jačine oko 10.000 vojnika, sa 25 tenkova i samohodnih artiljerijskih oruđa (samohotki). Težište napada bilo je na lijevom krilu 21. divizije od Bosutskih šuma prema Komletincima, Nijemcima i Donjem Novom Selu. Takvim grupisanjem snaga neprijatelj je imao u planu da što prije izbije na put između Komletinaca i Nijemaca, zatim da bočnim dejstvom s leđa odsiječe i opkoli glavninu 21. divizije na prostoru Otok—Komletinci—r. Bosut. Zamrznuto zemljište omogućilo je upotrebu tenkova na naznačenom pravcu. Bio se zaledio i Bosut, pa su ga naše jedinice prilikom odstupanja prelazile i mimo mostova, ali je kod šume Bradarica led na rijeci bio tanji, provaljivao se i tu je došlo do davljenja zatečenih boraca.

Tokom nekoliko dana, uoči ovog napada, u jedinicama 21. divizije izvršena je zamjena naoružanja sovjetskim naoružanjem. Desilo se tako da su borci predali svoje dotadašnje oružje, a novo nisu stigli čestito ni da očiste, još manje da ga upoznaju. Protivtenkovske topove 45 mm primili su borci koji su tek trebali da se na njima obuču. Takva situacija olakšala je Nijemcima izvršenje postavljenog zadatka. Oni su diviziji nametnuli izuzetno tešku borbu, ali nisu uspjeli da odsijeku bilo koju njenu

jedinicu. Toga dana neprijatelj je ovladao prostorom do Bosuta i zauzeo s. Nijemce. U pomoć 21. diviziji stigle su po podne istog dana 1. proleterska i 5. krajiška brigada, neprijatelj je zadržan na Bosutu i bio prisiljen da se povuče iz s. Nijemaca na lijevoj obali rijeke. U borbi 3. januara 21. divizija imala je 182 poginula, 308 ranjenih i 315 nestalih vojnika (dobar dio nestalih boraca kasnije se provukao preko nezaposjednutog terena i vratio se u svoje jedinice).²³⁾

Uz podršku sovjetske avijacije borbe su nastavljene i 4. januara, kada su počele da pristižu jedinice 1. i 6. proleterske divizije. U noći 4/5. januara njene 1. proleterska i 2. lička proleterska brigada izvršile su snažan protivnapad, koji je 5. januara pomogla i 3. lička proleterska brigada i odbacile neprijatelja do Komletinaca. Ponovo je uspostavljen naš mostobran na Bosutu, širine 10, a dubine 8 km.

Poslije napada 3. januara Štab armije je ocijenio da neprijatelj ima mogućnosti da sa juga prebaci na sremski front još snaga i da preduzme nove ofanzivne akcije. Do Štaba armije stizale su vijesti o dolasku novih snaga na područje Županje, Vinkovaca i Vukovara, pa je valjalo preduzeti sve mjere opreza. Međutim, i pored intenzivnog izviđanja i osmatranja neprijatelja tokom cijelog perioda zatišja — od 5. do 16. januara — mi nismo uspjeli da otkrijemo bilo šta posebno što bi ukazivalo na njegove pripreme napada. O intenzitetu obostrane izviđačke djelatnosti i uobičajenog povremenog dejstva artiljerije govori podatak da su jedinice 5. divizije u vremenu od 2. do 16. januara (do početka neprijateljskog protivudara) imale 38 poginulih, 108 ranjenih i 4 kontuzovana. U nekoliko navrata naše izviđačke jedinice pokušale su da zarobe neprijateljskog vojnika («živi jezik»), ali im to nije uspjelo. Neprijatelj je budno čuvao svoje položaje i u najvećoj se tajnosti pripremao za napad. U izviđanju naših položaja ponekad je koristio bijela odijela (mantile), pa su naši osmatrači motrili na svaki njegov pokret.²⁴⁾

Pored izviđanja i osmatranja neprijatelja, drugi važan zadatak jedinica bila je izgradnja odbrambenih položaja. Već 4. januara Štab 5. divizije dostavio je plan izgradnje položaja i precizirao zadatke svakoj jedinici. Prema tome planu — brigade na prvom položaju, od Sotina do željezničke stanice Grabovo, trebalo je da izgrade dvije linije rovova punog profila, da ih povežu saobraćajnicama, da izrade mitraljeska gnijezda, položaje za minobacače i za protivtenkovske topove 45 mm, zemunice za prihvat ranjenika, zaštitne zaklone za kuhinje, konje, kola itd. Druga linija odbrane (treći odbrambeni položaj) protezala se sjeverno od Tompojevaca, sjevernom ivicom šume Panjik do Papugina salaša. Slijedeća linija odbrane (drugi odbrambeni pojas) izgrađivala se od k. 126 (kod Lovaša), zapadnom ivicom Lovaša, desnom stranom bezimenog potoka na Opatovac i do Dunava. Iako je zemlja bila smrznuta, a nedostajalo je i alata, posao je svojski rađen i brzo je napredovao. Ispred prednjeg kraja odbrane, na najosjetljivijim pravicima, postavljene su nagazne mine.

23) Izvještaj Štaba 21. divizije Štabu 1. proleterskog korpusa, Zbornik 1/18, 5.

24) Operacijski dnevnik 5. divizije za period od 1. do 16. januara 1945, AVII k. 783, reg. br. 1-1/2 do 1-6/2.

Na sličan način svoje odbrambene položaje izgrađivale su 1. i 6. proleterska divizija.

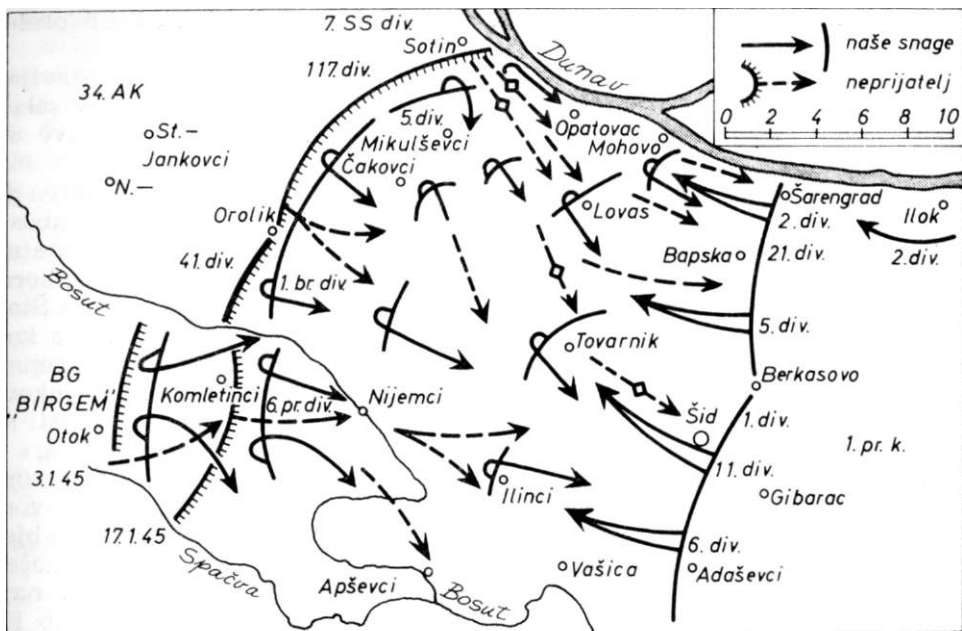
Drugi odbrambeni pojas gradila je i 11. divizija. On se nastavljao od k. 126 (kod Lovaša) i išao linijom k. 134 — k. 126 (Matijevićev salaš) — k. 90 — kanal do s. Ilinci. Divizija je obavljala ovaj posao sve do napada neprijatelja 17. januara.

U sklopu hitnih i neodložnih zadataka, Stab 5. divizije preduzeo je mjere da se analizom proteklih borbi otklone uočeni nedostaci i slabosti u komandovanju jedinicama, da štabovi i komande više pažnje obrate na sadejstvo među pješadijskim jedinicama i ovih sa artiljerijom i da se borci što bolje osposobe da rukuju svojim oružjem. U posebnom naređenju Stab divizije je ukazao na potrebu da se putem vojne obuke i predavanja kod boraca i mlađih starješina razbiju nesigurnost i strah pred pojavom neprijateljskih tenkova i da se stvori samopouzdanje u sopstvena protivtenkovska oruđa. Putem vojne nastave trebalo je borce i starješine upoznati sa osobinama njemačkih tenkova (počev od teških tenkova tipa »tiger« i »panter« do srednjih i malih tenkova) i samohodnih oruđa, sa njihovim ranjivim mjestima i načinima da se unište ili onesposobe, sa sadejstvom pješadije i artiljerije u borbi sa tenkovima. Podvučeno je da su strah i bježanje od neprijateljskih tenkova nespojivi sa osobinama i sviješću našeg borca. Preporučeno je da se organizuje takmičenje koja će jedinica najviše uništiti neprijateljskih tenkova.²⁵¹ Međutim, za desetak dana, do 17. januara, kada je počeo njemački napad, nismo stigli da ostvarimo program obuke. U toku neprijateljskog napada izostalo je čvršće sadejstvo između jedinica iste brigade, osobito između pješadije i protivtenkovskih topova, između pješadijskih i artiljerijskih jedinica, slabo je funkcionisala veza između štaba divizije i štabova brigada, ostao je respekt prema neprijateljskim tenkovima. Ukratko, još smo bili neiskusni za frontalne borbe u ravnici, u uslovima stabilnog, čvrsto povezanog fronta i jakih i iskusnih njemačkih jedinica.

Dan uoči njemačkog napada, 16. januara, stigao je na sremski front vrhovni komandant maršal Jugoslavije Josip Broz Tito. On je obišao die položaja 1. proleterske divizije, u rovovima razgovarao sa starješinama i borcima, a u Stabu armije i štabovima 1. i 5. divizije održao radne sastanke. Kao i u svakoj drugoj prilici kada se susretao sa borcima i starješinama, i ovom prilikom maršal Tito se interesovao za cjelokupan rad život jedinica — za karakter i intenzitet dotadašnjih borbi, momentane situaciju na frontu, uslove evakuacije sa fronta ranjenih boraca, živo u rovovima, ishranu ljudstva. Kada sam mu referisao o situaciji i stanji kod 5. divizije, Vrhovni komandant me je upozorio da će Nijemci u eventualnom napadu na naše položaje prvenstveno koristiti teren neposredne duž desne obale Dunava, jer im pruža mogućnost da se prikriveno pri bliže našoj prvoj liniji odbrane. Ta pretpostavka maršala Tita sutradar se obistinila.

Poslije djelomičnog uspjeha koji je postigao u napadu 3. januara ni pravcu Otok—Komletinci—Nijemci, Štab 34. armijskog korpusa pripre

25) Naređenje Štaba 5. divizije o izviđačkoj aktivnosti, o utvrđivanju položaja o vojnoj obuci i nastavi, Zbornik 1/18, 2, 10 i 11.

Njemačka ofanzivna dejstva na sremskom frontu u januaru 1945.

mio je novi, još snažniji napad na sremskom frontu, koji je imao šifrovani naziv »Zimska oluja« (»Vintergewitter«). Cilj napada je bio da našim jedinicama nanese gubitke i onesposobe ih za duži vremenski period, da ponovnim osvajanjem »Nibelunške linije« obezbijede sebi čvrstu odbranu u Sremu i time stvore uslove za izvlačenje jedinica sa juga preko Save i njihovo angažovanje za borbe na Dravi i u Mađarskoj.

U tom napadu učestvovala su tri njemačke divizije. Glavni udar nanosile su 7. SS divizija »Princ Eugen« i borbena grupa 117. lovačke divizije, na lijevom krilu 34. korpusa, na odsjeku fronta koji je branila 5. divizija. U centru rasporeda 34. korpusa, iz rejonu Orolik—Berak napadala je borbena grupa 41. divizije u pravcu Dželatovca i Sidskih Banovaca. Na lijevom krilu, na pravcu Komletinci—Nijemci, napadale su ostale snage 4. divizije.

Uoči njemačkog napada, 5. divizija imala je tri brigade u odbrani na glavnom položaju. Prva krajiška brigada nalazila se na desnom krilu, od Dunava do na jedan kilometar zapadno od ceste Vukovar—Tovarnik; 4. krajiška brigada lijevo do s. Grabova i 1. jugoslovenska brigada od Grabova do željezničke pruge kod stanice Grabovo. U rezervi divizije, u Lovasu i Opatovcu, nalazili su se 10. krajiška brigada i inženjerijski bataljon divizije. Artiljerijska brigada i teški divizion bili su na položajima iza borbenog rasporeda 1. krajiške brigade. Stab divizije bio je u Lovasu. Širina fronta 5. divizije iznosila je 6,5 km, a dubina do izgrađene linije odbrane Opatovac—Sotin bila je 5,5—9,5 km. Prema brojnoj jačini

i naoružanju 5. divizije, ova zona odbrane odgovarala je iskustvenim normama u drugom svjetskom ratu za pozicionu odbranu divizije u ravnici.

Još prije zore 17. januara 1945, u 4.30 časova, poslije kratke, ali snažne artiljerijske pripreme, njemačke divizije pošle su u napad. Težište napada 7. SS divizije »Princ Eugen« bilo je duž Dunava, na desnom krilu borbenog rasporeda 1. krajiške brigade, a 117. divizije duž puta Sotin—Tovarnik. U momentu neprijateljskog napada 1. krajiška brigada imala je u prvoj liniji rovova dva bataljona, u drugoj jedan bataljon i u rezervi, u Opatovcu, dva bataljona. Prema tome, odnos snaga u početnoj fazi borbe u zoni napada 7. SS divizije i borbene grupe 117. lovačke divizije bio je izrazito u korist neprijatelja. Nijemci su u žestokom jurišu, poslije borbe prsa u prsa, brzo izbacili iz rovova dva bataljona 1. krajiške brigade. Priskočio im je u pomoć njen treći bataljon, a bataljoni u Opatovcu izašli su na položaje zapadno i južno od sela. Otpor trećeg bataljona na drugoj liniji rovova pomogao je bataljonima iz prve linije da se na brzinu povuku, ali su već imali znatne gubitke. Nijemcima se žurilo da što prije stignu do Opatovca i Lovaša, pa su na tom pravcu ubacili u borbu 20 tenkova. U 9 časova zauzeli su Opatovac, dio snaga uputili ka Mohovu, a glavninu ka Lovašu, sa ciljem da spriječe odstupnicu na istok 1. i 10. krajiškoj brigadi. Zbog brzog prodora Nijemaca jedan dio divizijske artiljerije nije se uspio povući i pao je u njihove ruke. Deseta krajiška i dijelovi 1. krajiške brigade pružili su kod Lovaša snažan otpor i usporili nastupanje neprijatelja. U borbi između Opatovca i Lovaša uništena su 4 neprijateljska tenka.²⁶

Četvrta krajiška i 1. jugoslovenska brigada odbile su napade s fronta slabijih snaga 117. lovačke divizije i nanijele im osjetne gubitke. Međutim, zbog brzog prodora glavnih snaga 34. armijskog korpusa na pravcu Sotin—Lovaš—Tovarnik i njihovog bočnog dejstva prema Mikluševcima, 4. krajiška brigada morala je da pod borbom povija svoj front u tom pravcu. Kada je neprijatelj stigao u rejon Lovaša, još više su bili ugroženi desni bok i pozadina 4. krajiške i 1. jugoslovenske brigade, pa je Stab divizije naredio da se obje brigade povuku prema Tovarniku. Da bi spriječili izvlačenje ovih naših brigada, a takođe i desnokrilne brigade 1. proleterske divizije, Nijemci su na pravcu Mikluševaca i Tompojevaca žestoko napadali jedinice 4. krajiške brigade. Zbog brzog povlačenja s fronta jedinica 1. jugoslovenske brigade i zbog slabe veze između tih brigada, jedna njemačka jedinica probila se s fronta u borbeni poredak dijelova 4. krajiške brigade, gdje se nalazio i njen štab, i u toj borbi poginuo je komandant brigade Vid Bodiroža.

Na frontu 1. proleterske divizije, na odsjeku Berak—Orolik, borbena grupa 41. divizije (njen 1230. grenadirski puk) iznenadila je italijansku brigadu, brzo se probila do Spajinskih njiva i ugrozila bokove i pozadinu

26) U izvještaju obavještajnog odjeljenja Komande Grupe armija »E« Komandi Jugoistoka za 17. januar 1945. kaže se da su glavne snage 34. armijskog korpusa, uz žilav otpor naših jedinice, zauzele Opatovac u 9, a Lovaš u 11 časova. Poslije zauzimanja Gladnoš-pustare (na cesti Sotin—Tovarnik) glavnina 117. lovačke divizije okrenule su se prema zapadu, prema Tompojevcima, i pošto je odbila naše protivnapade zauzela je ovo selo u popodnevnim časovima. U izvještaju se govori i o proboju borbene grupe 41. divizije i o našim protivnapadima (Zbornik XII/4, 199).

susjednih brigada 1. proleterske divizije. Na Spajinskim njivama pala su neprijatelju u ruke dva diviziona artiljerijske brigade ove divizije. Lijeva kolona ove borbene grupe imala je zadatak da se na pravcu Čakovci—Mikluševci spoji sa 117. lovačkom divizijom, ali su je kod Čakovaca razbile jedinice 8. crnogorske brigade. Sa lijevom kolonom borbene grupe 41. divizije i sa drugim njemačkim jedinicama u toku dana vodile su žestoku borbu 1. i 3. proleterska brigada.

Prodorom glavnih snaga 34. armijskog korpusa na pravcu Sotin—Lovaš i njegovih pomoćnih snaga u pravcu Spajinskih njiva, prijetila je opasnost da bočnim dejstvom i napadom s leđa neprijatelj ugrozi 4. krajišku i 1. jugoslovensku brigadu 5. divizije i 8. crnogorsku brigadu 1. proleterske divizije. Zbog toga je Štab 1. armije već u ranim časovima 17. januara pokrenuo u borbu 11. diviziju. Njena 12. krajiška brigada u 8 časova prihvatila je borbu na liniji Papugin salaš — sjeverna ivica šume Panjik. Sa njom su se povezali dijelovi 1. krajiške brigade i desnokrilni bataljon 4. krajiške brigade. Kasnije je na prostoru između Lovaša i Tovarnika stupila u borbu 32. srpska brigada 11. divizije, dok se njena 5. krajiška brigada nalazila na frontu istočno od Lovaša. Iza podne na položaje sjeverno od Ilače do Tovarnika stigla je 13. proleterska brigada. Pravovremenim ubacivanjem u borbu jedinica na čelo klina glavnih snaga neprijatelja i njihovom upornom odbranom spriječen je brz prodor neprijatelja u Tovarnik i onemogućen mu je napad s leđa na brigade 5. i 1. divizije koje su se povlačile s fronta. Izjutra 17. januara Štab armije naredio je 21. diviziji (ona je od 11. januara izgrađivala rezervne položaje ka liniji Sid—Mala Vašica) da posjedne položaje zapadno od Šida, zapadno od Novak-Bapske i prema Mohovu. Kada je neprijatelj zadržan na pravcu Lovaš—Tovarnik, sve brigade 21. divizije raspoređene su za odbranu od Novak-Bapske do Dunava. Njena 31. srpska brigada popodne toga dana izvršila je napad prema Mohovu, ali bez većeg uspjeha.

Neprijatelj je oko podne zauzeo Lovaš. U 17.30 otpočela je borba za Tovarnik, koji je zauzeo u 19 časova. U povlačenju s fronta 1. jugoslovenska brigada obišla je Tovarnik s juga i po naređenju Štaba divizije stigla u rejon Berkasova. Ne znajući za situaciju u Tovarniku, 4. krajiška brigada upala je u južni dio sela i morala se borbom iz njega probiti. Ona je, potom, u toku noći, stigla u rejon Novak-Bapske. U popodnevним časovima 1. krajiška brigada postepeno se prikupljala i krenula na sredi vanje u Novak-Bapsku. U toku noći 10. krajiška brigada izvršila je protivnapad istočno od Lovaša i u pravcu Opatovca. Neprijatelj je bio na oprezu i naši nisu postigli očekivani uspjeh. Brigada se povukla na položaje sjeveroistočno od Novak-Bapske.

Povlačenje jedinica s fronta iziskivalo je velike napore, posebno prevoženje teških ranjenika i težih dijelova jedinica. Ipak, po smrznutom zemljištu kretanje je išlo dosta brzo.

U toku 17. januara 6. proleterska divizija odbila je tri napada druge borbene grupe 41. divizije (1232. grenadirski puk) i zadržala je svoje položaje. Po naređenju Štaba armije ona se uveče bez teškoća povukla na položaje kod Ilinaca, Male Vašice i Gibarca, obezbjeđujući na taj način lijevo krilo i bok armijskog rasporeda.

U pomoć 1. armiji stigla je u popodnevnim časovima 17. januara naša avijacija. Naši jurišni avioni obrušavali su se na neprijateljske čelne jedinice, na njegove tenkove i artiljeriju i na rezerve u pokretu. Bombama i raketama avijacija je nanosila neprijatelju ozbiljne gubitke i usporavala njegovo napredovanje. S druge strane, ona je ohrabrila naše jedinice i ulila im samopouzdanje. U narednih nekoliko dana avijacija će znatno doprinjeti da se slomi udarna moć neprijatelja i da 1. armija povрати dio zemljišta.

Za ojačanje 1. armiji, po naređenju vrhovnog komandanta maršala Tita, krenula je prema Iloku 2. proleterska divizija. Manji njen dio krenuo je kamionima, a glavnina se prebacivala vozom.

Nijemci su 18. januara nastavili sa napadima na cijelom frontu, sa težištem prema Sidu. Izjutra toga dana 5. divizija bila je raspoređena sjeverozapadno od Novak-Bapske do Berkasova. Desno se nalazila 21. divizija, a lijevo je Berkasovo i Sid branila 1. proleterska divizija. U teškim borbama i sa velikim gubicima sa obe strane Nijemci su zauzeli Sid pred veče toga dana, kao i Berkasovo i Malu Vašicu. Na pravcu 21. divizije zauzeli su Srednje brdo, što je primoralo jedinice 5. divizije da napuste Novak-Bapsku. Padom Sida Stab 5. divizije prebacio je 4. krajišku brigadu za kontrolu ceste Berkasovo—Sot.

U noćnom napadu 18/19. januara zapadno od Novak-Bapske i na Srednje brdo 1. i 10. krajiška i 4. srpska brigada 21. divizije nisu imale uspjeha, dok je 1. jugoslovenska brigada zauzela sjeveroistočni dio Berkasova. Nijemci su u podne 19. januara napali ovu brigadu, ali su odbijeni. Oni su uz podršku artiljerije napadali i na 1. i 10. krajišku brigadu, ali bez rezultata. Toga dana i na drugim dijelovima fronta odbijeni su svi napadi neprijatelja, što je bio znak da je njegova ofanzivna moć bila na izmaku.

U trodnevnim borbama 5. divizija pretrpjela je znatne gubitke, i to najveće 17. januara. Divizija je imala 434 poginula, 727 ranjenih, 490 nestalih i 12 zarobljenih. Gubici u oružju: 207 pušaka, 124 puškomitraljeza, 29 teških mitraljeza, 166 automata, 14 minobacača 50 mm, 8 minobacača 82 mm, 32 protivtenkovske puške, 11 topova 45 mm, 7 topova 76 mm, 3 haubice 120 mm i 5 protivavinskih mitraljeza.

U isto vrijeme neprijatelj je imao oko 450 poginulih i 2 zarobljena; zaplijenjena su 3 puškomitraljeza »šarca«, 8 pušaka i druga sitnija oprema, uništeno je 5 tenkova i 2 kamiona, a oštećena su 2 tenka i jedna oklopna kola.²⁷⁾

Isto tako velike gubitke pretrpjela je i 1. proleterska divizija. Ona je u borbama 17. i 18. januara imala 243 poginula, 648 ranjenih i 1.638 nestalih boraca.²⁸⁾

U toku 20. januara neprijatelj nije napadao. Naše divizije pojačale su izviđačku djelatnost. Na pravcu prema Mohovu jedinice 21. divizije potisnule su neprijatelja, pred veče se neprijatelj počeo da povlači iz Novak-

27) Izvještaj Štaba 5. divizije od 20. januara Stabu 1. armije, Zbornik 1/18, 27.

28) Operacijski dnevnik 1. proleterske divizije, Zbornik 1/18, 30.

-Bapske, pa je 10. krajiška brigada prešla u napad. Odmah zatim ubačena je u borbu i 1. krajiška brigada. Neprijatelj je odstupio oko 2 km zapadno od Novak-Bapske.

Sutradan, 21. januara, naše snage preuzimaju inicijativu na cijelom frontu, ali se neprijatelj svuda ogorčeno bori.²⁹⁾ Toga dana 6. proleterska i 11. divizija povratile su Adaševce, Malu Vašicu, Sid i Berkasovo. U oslobođenju Berkasova učestvovala je 1. jugoslovenska brigada. Prva i 4. krajiška brigada napadale su neprijatelja na odsjeku šuma Cerje — k. 141. U prodoru kroz šumu Cerje jedinice 1. krajiške brigade razbile su neprijateljsku jedinicu jačine 200—300 vojnika, od kojih su 10 zarobile. Zbog magle tog dana, naša avijacija nije mogla da dejstvuje.

Postignuti uspjesi naših divizija u borbi 21. januara nagovještavali su mogućnost daljeg našeg prodora, pa je Stab armije naredio divizijama u rezervi — 1. i 2. proleterskoj — da u toku naredne noći izvrše pokret ka liniji fronta. Sutradan je Stab armije donio odluku da sa svim snagama pređe u napad, sa ciljem da se neprijatelj potisne na prvobitnu liniju Sotin—Orolik—Otok, a prema situaciji da se i ova linija probije.³⁾ Prva proleterska divizija uvedena je u borbu na pravcu Tovarnika sa zadatkom da ga zauzme, a 2. proleterska divizija krenula je u borbu sa odsjeka Babin vrh—Srednji potez, između 21. i 5. divizije, i trebalo je da zauzme Lovaš; 21. divizija trebala je da nastupa u pravcu Mohova i Opatovca; 5. divizija napadala je sa odsjeka Srednji potez — šuma Cerje i trebala je da ovlada cestom između Tovarnika i Lovaša i da sadejstvuje 2. proleterskoj diviziji u zauzimanju Lovaša; 6. proleterska napadala je prema Nijemcima i Đzeletovcima; poslije stupanja u borbu 1. proleterske divizije, 11. divizija je sa dvije brigade trebala da u rejonu Sida ostane u armijskoj rezervi.

Nije bio određen početak opšteg napada — jedinice koje su bile u kontaktu sa neprijateljem trebale su da produže napade na svojim pravcima, a 1. i 2. proleterska divizija trebale su da počnu sa napadom čim se razviju i povežu sa susjedima.

Peta divizija napadala je sa 1. jugoslovenskom i 4. krajiškom brigadom u prvoj, a sa 1. i 10. krajiškom brigadom u drugoj liniji. Njeni napadi nisu dali rezultate. Tako je bilo na cijelom frontu — neprijatelj se uporno branio i uspio da održi položaje. Noćni napad 5. divizije sa tri brigade u prvoj liniji takođe nije uspio.

Stab armije odlučio je da se opšti napad obnovi noću 23/24. januara, s tim da se po danu 23. januara jedinice srede, odmore i pripreme. Stab

29) Pošto je ocijenila da su napadi njenih jedinica nesvrshodni zbog velikih gubitaka i snažnog otpora jedinica 1. armije, Komanda 34. armijskog korpusa naredila je 19. januara 1945. prelazak u odbranu. Pod zaštitom 7. SS divizije i borbene grupe »Burgemajster«, 117. lovačka divizija posjela je raniju Nibelunšku liniju na odsjeku Mohovo—Tovarnik, a 44. divizija odsjek Tovarnik—Ilinci—Batrovci na Bosutu. Obje divizije zaposjele su svoje odsjeke u toku dvije noći — 19/20. i 20/21. januara. U dogradnji i uredenju položaja angažovani su ustaško-domobranska milicija i stanovništvo pod rukovodstvom njemačkih i inženjerskih štabova. Borbena grupa »Burgemajster« trebalo je da potom bude izvučena u korpusnu rezervu, a 7. SS divizija imala je zadatak da se u pozadini sremskog fronta odmori i popuni radi učešća u likvidaciji virovitičkog mostobrana (hronika Šremski front, n. d., str. 192).

30) Naređenje Štaba 1. armije od 22. januara 1945, Zbornik 1/18, 29.

5. divizije odlučio je da se napad izvrši na uskom frontu, sa koncentracijom artiljerijske vatre u vrijeme pripreme napada. Iako su jedinice svojski krenule u napad, one nisu mogle da probiju odbranu neprijatelja. Na cijelom frontu armije stanje je ostalo nepromijenjeno. Nijemci su se uporno branili, prelazili u protivnapade i preotimali dijelove položaja koje su naše jedinice zauzele. Karakteristični su bili njihovi protivnapadi koje su izvodili zorom, kada su naše jedinice u noćnim protivnapadima bile premorene i bez potrebne koncentracije. Ovi njihovi protivnapadi bili su kratki, ali snažni, uz učešće artiljerije i tenkova, sa precizno određenim ciljem, poslije čega bi opet prelazili u odbranu.

U borbama od 20. do 24. januara 5. divizija imala je relativno male gubitke: 39 poginulih i 161 ranjenog borca.³¹

Ocjenjujući da divizije poslije teških i iscrpljujućih sedmodnevnih borbi i znatnih gubitaka nisu sposobne za veća naprezanja, Štab armije je, u saglasnosti sa Vrhovnim štabom, 24. januara donio odluku o prelasku armije u odbranu. Prednji kraj naše odbrane protezao se linijom: Dunav—k. 132—Babin dol—k. 141 (sjeverno od Banovine)—Stanimirevićev salaš—Gabrićev salaš—k. 114—k. 98—k. 87—Selište—s. Gradina. Na glavnom pojasu odbrane raspoređene su 1, 2, 6. i 21. divizija, a u armijsku rezervu određene su 5. divizija, na prostoru Ilok—Ljuba—Erdevik, i 11. divizija, na prostoru Bačinci—Kukujevci. One su pristupile izgradnji drugog pojasa odbrane, na liniji Ilok—Ljuba—Erdevik—Kuzmin.

Tako se u januaru 1945. završio period borbi u Sremu, u kome su Nijemci imali inicijativu. Oni su u ofanzivnim dejstvima povratili dio izgubljenog zemljišta, čime su svoju odbranu pomjerali na istok po dubini od 12 do 20 km (na pravcu Otok—Ilinci). Kada se ima u vidu da su Nijemci početkom treće dekade januara 1945. u Bosni i Hercegovini imali veliki broj jedinica koje je pod borbom valjalo izvući na sjever preko Save, za njih je pomjeranje fronta u Sremu na liniju Mohovo—Tovarnik—Ilinci bilo od presudnog značaja.³² U tim borbama jedinice 1. armije su, uz snažnu podršku naše avijacije, zaustavile nastupanje neprijatelja, povratile dio zemljišta i prisilile neprijatelja da pređe u odbranu.

4. PERIOD ZATIŠJA I PRIPREME ZA PROLJETNE OFANZIVNE OPERACIJE

Od 24. januara 1945. na sremskom frontu nastao je period zatišja koji je trajao dva i po mjeseca, sve do proboja ovog fronta 12. aprila. Obje strane su aktivnost na frontu usredsredile isključivo na službu osmatranja i na izvođenje manjih napada radi nasilnog izviđanja. Povremeno je dejstvovala artiljerija. Neprijateljska avijacija nije se pojavljivala, a naša je često bombardovala i mitraljirala ciljeve u zoni neprijateljeve odbrane i izviđala njegovu pozadinu. Obje strane su svakodnevno izgrađivale polo-

31) Operacijski dnevnik 5. divizije, AVII, k. 783, a reg. br. 1-9/2.

32) U to vrijeme snage Grupe armija »E« držale su u Bosni i Hercegovini dolinu Drine od Goražda na sjever; zatim Nevesinje, Mostar i Konjic; područje Sarajeva sa Rogaticom i komunikaciju Sarajevo—Sokolac—Zvornik; dolinu Bosne, dolinu Lašve i Travnik; u dolini Vrbasa Banju Luku i na sjever do Save; u dolini Une Bihać i Bosanski Novi.

žaje za odbranu. Neprijatelj je prednji kraj svoje odbrane obezbijedio minskim poljima i žičanim preprekama, čime je gotovo onemogućio našu izviđačku djelatnost, odnosno njene rezultate sveo na minimum.

Sve drugo vrijeme u našim jedinicama korišteno je za vojnu obuku i idejno-političko obrazovanje starješina i boraca, što smo planski započeli još u toku držanja položaja prema neprijatelju na liniji Sotin—Orolik—Otok, a i za kulturno-obrazovni rad u jedinicama i zajedno sa narodom.

Naša izviđačko-obavještajna djelatnost obuhvatala je izviđanje žive sile neprijatelja — utvrđivanje sastava, jačine i rasporeda njegovih jedinica na frontu, utvrđivanje linije fronta, inženjerijskog uređenja položaja, vatrenih položaja teških mitraljeza, minobacača i artiljerije i sistema vatre, protezanje minskih polja i žičanih prepreka. Osmatranje i izviđanje neprijatelja vršili su stražari, patrole i izviđačke grupe, a određivane su i veće jedinice, jačine od čete do dva bataljona, kojima su se priključivale izviđačke i inženjerijske jedinice. Radi uspješnijeg osmatranja i izviđanja, kopani su rovovi — približnice ka neprijateljskom prvom rovu. Na taj način smanjivalo se rastojanje između našeg i neprijateljskog prvog rova i ono je obično iznosilo 150—250 m. Na tom važnom zadatku borci su obučavani u hvatanju i zarobljavanju neprijateljskih vojnika, za borbu protiv izviđača i lovaca — snajperista i za zaštitu prolaza u minskim poljima. Izviđanje je vršeno samo noću. Već sam rekao da su najveću teškoću u izviđanju predstavljala minska polja. Eksplozija izazvana aktiviranjem mina, pored gubitaka, otkrivala je kretanje naše jedinice i mjesto radnje, poslije čega je neprijatelj otvarao preciznu vatru, nanosio nam gubitke, pa bi se jedinica povukla bez obavljenog zadatka. Da bismo bar donekle otklonili ovu izuzetnu prednost neprijatelja, ubrzali smo obučavanje minerskih jedinica. Svoju praktičnu obuku oni su izvodili na neprijateljskim minskim poljima, rasutim po padinama Fruške gore, i uspješno su je savladali. Poslije obuke mineri su se od sredine februara uključivali u naše izviđačke jedinice, otkrivali su minska polja i vadili mine.³³ U vrijeme pripreme proboja sremskog fronta, mineri inženjerijske brigade 1. armije i minerske jedinice divizija su za nekoliko noći napravili prolaze za tenkove i pješadiju u neprijateljskim minskim poljima ispred prednjeg kraja njegove odbrane na odsjeku našeg glavnog udara, a i na dijelu našeg pomoćnog napada.

I neprijatelj je dosta često vršio nasilno izviđanje, takođe noću, i sa najvećom jedinicom do bataljona. On nije imao nevolja sa minskim poljima i žičanim preprekama, ali je uvijek bio efikasno dočekivan — ni jedanput nije uspio da dosegne prvu liniju rovova. U drugoj polovini marta Nijemci su u nekoliko navrata vršili izviđanje motornim čamcima niz Dunav do Iloka, ali bezuspješno. Dva motorna čamca potopila su osmatračka odjeljenja iz 5. divizije.

Devetog februara 1945. godine 5. divizija smijenila je 21. diviziju na odsjeku Dunav — šuma istočno od Trunićevog salaša. U odbrani ovog odsjeka ostala je do 17. marta, kada ju je smijenila 1. proleterska divi-

33) Izvještaj Štaba 5. divizije Štabu 1. armije od 19. februara 1945, Zbornik 1/18, 84.

zija. Ona je u tom vremenu u obostranoj izviđačkoj aktivnosti i od neprijateljske minobacačke i artiljerijske vatre imala 66 poginulih i 216 ranjenih boraca.³⁴¹

Vojna obuka izvodila se prema utvrđenom planu. Kada se divizija nalazila u rezervi armije, za vojnu obuku koristili smo poligone na kojima su borci uvježbavani u rukovanju oružjem, u prebacivanju, u izvođenju juriša i sadejstvu sa susjedom, u pravljenju i korišćenju zaklona u borbi protiv tenkova. Na poligonu smo imali nekoliko zaplijenjenih njemačkih tenkova. Borci bi tenkove sačekivali u rovu, a oni su prelazili preko njih, pri čemu im je objašnjavano kako se najlakše uništava neprijateljski tenk. Najveću pažnju poklonili smo obuci boraca u gađanju oružjem. Najvažnije u obuci bilo je da borci nauče da koriste nišanske sprave kako bi pogodili uočeni cilj. Poslije teorijske nastave, sve jedinice divizije izvele su gađanje bojevom municijom i rezultait su bili vrlo dobri.

Kada se divizija nalazila na položaju, vojnu obuku su redovno izvodile jedinice u drugom ešelonu i u rezervi. Radi toga su planski smenjivane. Jedinice na glavnom položaju izvodile su, kao što sam već pomenuo, razne borbene aktivnosti, kao što su osmatranje, izviđanje, uništavanje neprijateljskih osmatrača, neutralisanje i uništavanje gnijezda pješadijskog naoružanja neprijatelja i slično.

Izvršavajući borbene zadatke, jedinice rodova i službi istovremeno su izvodile stručnu obuku: artiljerci u gađanju uočenih neprijateljskih ciljeva, inžinjerci u uređenju položaja za odbranu, pioniri u razminiranju minskih polja, vezisti u postavljanju i održavanju telefonske veze i radio-veze.

Štabovi i komande izvodili su taktičku obuku desetine, voda i čete, odnosno baterije. Uvježbavane su borbene radnje, kao što su podilaženje neprijateljskoj liniji odbrane, napad i juriš, prebacivanje, sadejstvo sa susjednom jedinicom, sadejstvo pješadije i artiljerije, označavanje linije borbe i drugo.

U svim jedinicama održavani su kursevi za desetare i vodnike, jer su se na tim dužnostima nalazili isključivo mladi borci, bez dovoljno znanja i iskustva. Takav stalni kurs počeo je sa radom 3. februara 1945. i pri Stabu divizije u Erdeviku. U prvoj grupi kurs je pohađalo 50 desetara i vodnika.³⁵¹ Kasnije su na taj kurs upućivani i komandiri četa i njihovi zamjenici, naravno, po programu rada koji je za njih bio pripremljen. U artiljerijskom odsjeku divizije organizovan je kurs za komandante diviziona, načelnike artiljerije pješadijskih pukova i ađutante diviziona.

U štabovima brigada i bataljona analizirane su slabosti i nedostaci iz prethodnih ofanzivnih i odbrambenih borbi na sremskom frontu iz oblasti rukovođenja i komandovanja i sadejstva među jedinicama rodova i službi. Isticana je složenost borbi u ravnici u uslovima neprekidnog fronta, jakog i dobro organizovanog protivnika i potreba da se uočeni nedo-

34) Operacijski dnevnik 5. divizije u vremenu od 9. februara do 17. marta 1945, AVII, k. 783, a reg. br. od 1-16/2 do 1-31/2.

Prilikom sabiranja gubitaka 5. divizije autorima hronike Sremski front potkrala se greška, pa su kod njih prikazani nešto manji gubici (str. 222. Hronike).

35) Naređenje Štaba 5. divizije od 31. januara 1945, Zbornik 1, 18, 56.

staci otklone. Na sastancima u štabovima brigada učestvovali su komandant divizije i drugi članovi Štaba divizije i iznošeni su propusti u radu Štaba divizije i njegovih organa.

Ideološko-politički rad odvijao se u duhu Instrukcija CK KPJ od 14. januara 1945, u kojoj su izloženi zadaci partijskih organizacija u jedinicama na osposobljavanju boračkog i starješinskog sastava za uspješno korištenje ratne tehnike u uslovima frontalnog načina ratovanja. Ističući da se brojčanim porastom jedinica u divizijama pretežno nalaze mladi vojnici, Instrukcija nalaže da se oni moraju upoznati sa ciljevima i razvojem NOB-a i da moraju ovladati svojim oružjem i osnovnim borbenim znanjima. Starješine treba da se osposobe da rukovde jedinicom. U radu na tim zadacima članovi Partije moraju da služe primjerom.

Postupajući po toj Instrukciji, partijske i skojevske organizacije svojski su se založile i rad je uspješno krenuo.

Održavani su kratki, praktični radni sastanci partijskih organizacija u bataljonima — divizionima, u štabovima brigada i u Stabu divizije, utvrđivano je dokle se stiglo i šta još valja uraditi. Zatim su u svim jedinicama divizije održane partijske konferencije sa istim ciljem. Komande, štabovi i drugi organi obavljali su svoj dio posla. U 5. diviziji i dalje smo njegovali isprobani metod takmičenja među jedinicama — za najbolje izvršenje borbenih zadataka, za najbolji uspjeh u vojnoj nastavi, političkom i kulturno-prosvjetnom obrazovanju. U četama i bataljonima pohvaljivani su pred strojem borci koji su postigli najbolje rezultate.

Programi ideološko-političkog obrazovanja bili su bogati i sadržajni. Mladi borci i starješine upoznavani su sa ciljevima i razvojem naše oružane borbe. Govoreno im je o našim saveznicima — Sovjetskom Savezu, Sjedinjenim Američkim Državama i Engleskoj, o pokretima otpora u drugim zemljama, o fašizmu, slugama okupatora u našoj zemlji — ustašama, četnicima, nedićevcima i o drugim pitanjima rata i naše borbe.

Radi veće zainteresovanosti i podsticaja za vojnu obuku, politički i obrazovni rad u jedinicama, od bataljona do divizije, izdavani su listovi i zidne novine. Naravno, u njima je bilo napisa i tema iz zabavnog i sportskog života vojnika i jedinica, a i vedrog humora. U jedinice su redovno stizale »Borba« i »Politika«, u kojima su izlazili članci o raznim aktuelnim temama naše borbe, čime je jedinicama bio olakšan politički rad.

Kulturno-prosvjetni i propagandni rad takođe je bio razvijen i raznovrstan. Tome su mnogo doprinijeli mladi vojnici, među kojima je bilo novinara, mladih pisaca, slikara, pozorišnih radnika, muzičara i drugih sklonih ovom radu. Kulturne ekipe održavale su brojne priredbe u jedinicama i u narodu, prikazivani su kratki pozorišni komadi, skečevi, izvedene su pjesme, solo i horske recitacije. Orkestar fanfara 5. divizije izveo je niz programa sa bogatim sadržajem.

Dosta se učinilo i na opismenjavanju nepismenih mladih boraca. Poslije oslobođenja Beograda za ovaj rad bilo je više mogućnosti. Kao primjer marljivosti i uspjeha poslenika na ovom važnom zadatku valja zabilježiti da je propagandna sekcija Artiljerijske brigade 5. divizije krajem 1944. izdala Bukvar za opismenjavanje nepismenih boraca. Bukvar

je sadržavao pojmove o našem ratu i bio bogato ilustrovan crtežima predmeta vezanih za našu borbu, a pisali su ga borci brigade Dobrila Martinić-Pruner, Ivo Popović i Košta Timotijević sa ostalim svojim ratnim drugovima. Štampan je u partizanskoj štampariji u Fruškoj gori.³⁶

Značajnu vaspitnu ulogu imale su smotre jedinica, počev od smotri lične higijene, čistoće i održavanja oružja, pa do onih na kojima su se pred strojem cijele brigade i drugih jedinica divizije uručivala odlikovanja najistaknutijim starješinama i borcima i kada je Trećem (minobacačkom) divizionu Artiljerijske brigade komandant divizije uručio prelaznu divizijsku zastavu.

Isto takvu vaspitnu ulogu imale su proslave značajnih istorijskih događaja. U to vrijeme na sremskom frontu proslavili smo zajedno sa narodom 27. godišnjicu Crvene armije, drugu godišnjicu 10. krajiške brigade i 27. mart, dan obaranja izdajničke vlade Cvetković—Maček.

Sveopštu brigu ukazivali smo ranjenim i bolesnim drugovima. U armijskoj bolnici lakih ranjenika u Bačkoj Palanci, pored posjeta njihovih drugova i starješina, rodbine i primanja darova od naroda, često su održavane priredbe, a orkestar fanfara 5. divizije davao je koncerte. Održavani su i kursevi sanitetskog osoblja, a koliko smo god mogli snabdjeli smo sanitet instrumentima, lijekovima i zavojima.

Ishrana i snabdijevanje boraca odjećom i obućom znatno su poboljšani zahvaljujući pomoći naroda i organizovanju radionica u Beogradu i u armijskoj intendanturi.

Tako intenzivne borbene pripreme u tromjesečnom periodu urodile su višestruko korisnim rezultatima. Jedinice 1. armije, a među njima i 5. divizija, bile su spremne za izvršenje krupnih zadataka u predstojećim operacijama za konačno oslobođenje zemlje.

Borbenost jedinica i visoki moral ogledali su se kod svih boraca. Oni su već bili nestrpljivi i raspitivali se zašto više ne idemo u nastupanje. Ismijavali su njemačku propagandu, koja je osobito u martu bila intenzivna,³⁷ i tražili da im napadom pokažemo našu snagu. Borci su, pred naš napad, na svoja oruđa, tenkove, kamione i zaprežna kola, danima ispisivali parole, kojima su izražavali ljubav prema svojoj zemlji, Partiji i Titu i mržnju prema fašističkim okupatorima, izražavali spremnost da učestvuju u borbama do Beča i Berlina, do konačnog obaranja fašizma.

Sredinom marta 1945. u 5. diviziji izvršena je krupna formacijska promjena. Na osnovu odluke Generalštaba Jugoslovenske armije, divizije su prešle na formaciju od tri pješadijske brigade. Kako smo u 5. diviziji imali četiri pješadijske brigade, morali smo jednu da rasformiramo. Iako

36) Bukvar je 1980. godine izdala Novinska organizacija »Prosvjetni pregled« Beograd, u tiražu od 60.000 primjeraka. Namijenjen je za školsku 1983/1984. godinu. Posvećen je 40-godišnjici Drugog zasjedanja AVNOJ-a i 40-godišnjici oslobođenja SR Srbije.

37) U martu Nijemci su pojačali propagandnu djelatnost. Oni su preko zvučnika montiranih u rovovima pozivali borce na predaju, a propagandnim granatama kal. 105 i 152 mm ubacivali materijal i propusnice za prelaz na njihovu stranu.

teška srca, Štab divizije morao se odlučiti da se rasformira 10. krajiška brigada, jer se 1. jugoslovenska brigada, iako mlađa, nije mogla rasformirati iz političkih razloga. Deseta krajiška brigada rasformirana je 14. marta 1945. Borci brigade raspoređeni su u sve jedinice divizije, a starije u odgovarajuće dužnosti u okviru divizije. Komandant brigade Marko Srđić postavljen je za komandanta 1. jugoslovenske brigade, a njen politički komesar Vlado Malbašić dobio je dužnost u Štabu divizije.

I u Štabu divizije došlo je do promjena. Početkom februara za načelnika Štaba divizije postavljen je Novo Matunović, major. U drugoj polovini marta za komandanta 5. divizije postavljen je Radomir Babić, general-major, a ja sam, s činom general-majora, postavljen za načelnika Štaba 1. armije. Nešto kasnije politički komesar divizije Ilija Materić pošao je na dužnost sekretara Okružnog komiteta KPJ za okrug Bihać; njega je zamijenio Radoje Sekulić Maksim, dotadašnji politički komesar Artiljerijske brigade 5. divizije.